

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lars Cramer-Petersen

CARLSTAD

Københavns naboby 1658-60

En billedfortælling om Svenskekrigene 1657-60 og om svenskernes befæstede lejr i Brønshøj - Carlstad

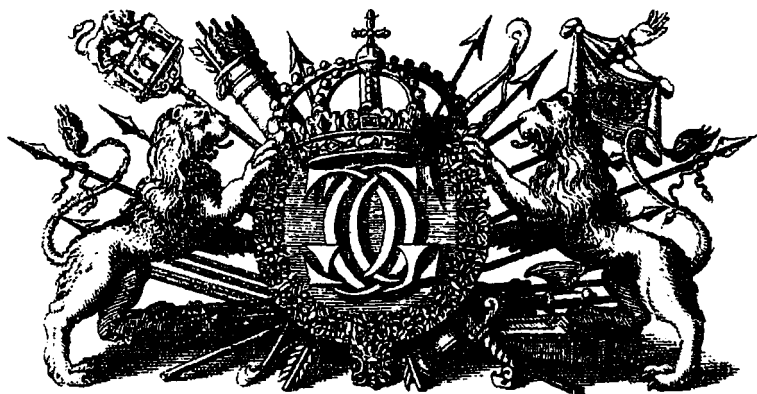

Brønshøj Museum 1997

Lars Cramer-Petersen

CARLSTAD

Københavns naboby 1658-60

En billedfortælling om Svenskekrigene 1657-60
og om svenskernes befæstede lejr i
Brønshøj - Carlstad

BRØNSHØJ MUSEUM 1997

Brønshøj Museums skriftserie:

Lars Cramer-Petersen FREDERIKSSUNDSVEJ - fra Lygten til Brønshøj Tivoli	1991	udsolgt
Anden udvidede og reviderede udgave: FREDERIKSSUNDSVEJ - fra Nørrebro til Brønshøj	1994	
Lars Cramer-Petersen FREDERIKSSUNDSVEJ - fra Brønshøj Torv til Kagsbro	1992	udsolgt
Lars Cramer-Petersen, Svend Limkilde og Ole Thomassen GRØNDALSKVARTERET - fra Grøndalsvænge til Bellahøj	1992	udsolgt
Asger Fog HUSUM - landsbyen, der forsvandt	1993	
Lars Cramer-Petersen FREDERIKSBORGVEJ - fra "Navnløse" til Søborghus Kro	1993	
Asger Fog BRØNSHØJ, HUSUM, UTTERSLEV OG EMDRUPS POSTHISTORIE	1994	
Lars Cramer-Petersen GODTHÅBSVEJ - gennem Frederiksberg og København	1995	
Asger Fog UTTERSLEV - fra landsby til storbyforstad	1996	
Hæftet: "BRØNSHØJ-BILLEDER 1900-1930"	1993	udsolgt
Undervisningsvejledning til filmen "HVORFOR SIDDER I MED FOLDEDE HÆNDER"	1994	
Hæftet: LANGS FREDERIKSSUNDSVEJ 1940-45	1995	
Hæftet: FRA BRØNSHØJ TIL HUSUM OVER UTTERSLEV MOSE	1995	
Erik Cramer og Lars Cramer-Petersen DEN KONGELIGE SKOLEBYGNING I BRØNSHØJ	1996	
Bøgerne sælges fra museet og hos lokale boghandlere.		

Forord

I Kulturby'96-året var museet i Brønshøj ramme om en række forskelligartede arrangementer, der alle havde de for Danmark og København dramatiske år under de to svenskekrige 1657-60 som fællesnævner.

Hovedarrangementet var museets udstilling om Carlstad: svenskernes lejr-fæstning på højdedragene ved Brønshøj, 6 km. udenfor det daværende Københavns fæstningsvolde. Her var der ikke kun en militærforlægning af anseelig størrelse, men et helt bysamfund, i de 22 måneder København blev belejret og forgæves stormløbet.

Museet havde i Kulturåret en meget velbesøgt udstilling "Carlstad på Brønshøj" og forlængede udstillingen yderligere 9 måneder ind i 1997.

Udstillingen udmærkede sig med en mængde modeller, opstillinger, panoramaer, klædedragter, militærudstyr, 1600-tals brugsgenstande og dioramaer om begivenhederne militært og civilt i "fjendebyen Carlstad". Udstillingsgenstandene kædedes sammen med en fortællende videofilm om begivenhederne 1657-60.

Alt blev opbygget af museets "Kulturby'96-hold": Søren Damgaard Andersen, Eva Gjølbo, Hans P. Iversen, Frank Jensen, Flemming Johnsen, Aage Kirkeby, Vagn Lemke, John Nissen, Bente Olsen, Winnie Sørensen, Kaj Thestrup og Peter Thorsen. Uden deres engagement, ville museet aldrig have kunnet tilvejebringe så markant en historisk- og ikke mindst kulturhistorisk markering, som den, der blev os til del i Københavns Kulturår 1996.

Det udstillede skal ikke blot pakkes ned i kasser. Inden må vi bruge hele udstillings- og billedmaterialet til en grafisk billedfortælling, som kan give en kort indføring i de for Danmarks skæbne vigtige år 1657-1660. Endvidere er der senest bestræbelser på at få udført et egentligt historiecenter om begivenhederne i nogle tidligere sikringsrum tæt ved museet.

Det er mit håb, at denne forholdsvis korte billedfortælling kan blive igangsætter til yderligere læsning om begivenhederne dengang. I adskillige år har det været Gøngehøvdingen, der har markeret sig centralt vedrørende denne periode. Han og hans gønger har med Carit Etlars bøger Gøngehøvdingen og Dronningens Vagtmester i manges bevidsthed placeret sig centralt i danmarkshistorien om 1657-60. Desværre så centralt, at de lader vigtigere historiske begivenheder fra dengang blive sekundabegivenheder til Gøngehøvdingens bedrifter.

Hermed præsenteres fortidigt og nutidigt billedmateriale, specielt om begivenhederne i Carlstad og i København.

Fotografierne er optaget af Kim Wichmann og elever fra Produktionskolen Medieteknik.

Tak til Rita Krogh, som tålmodigt har sørget for redaktion, renskrift og holden styr på dette værks tilblivelse.

Kronologisk oversigt og litteraturliste på side 52 og side 56.

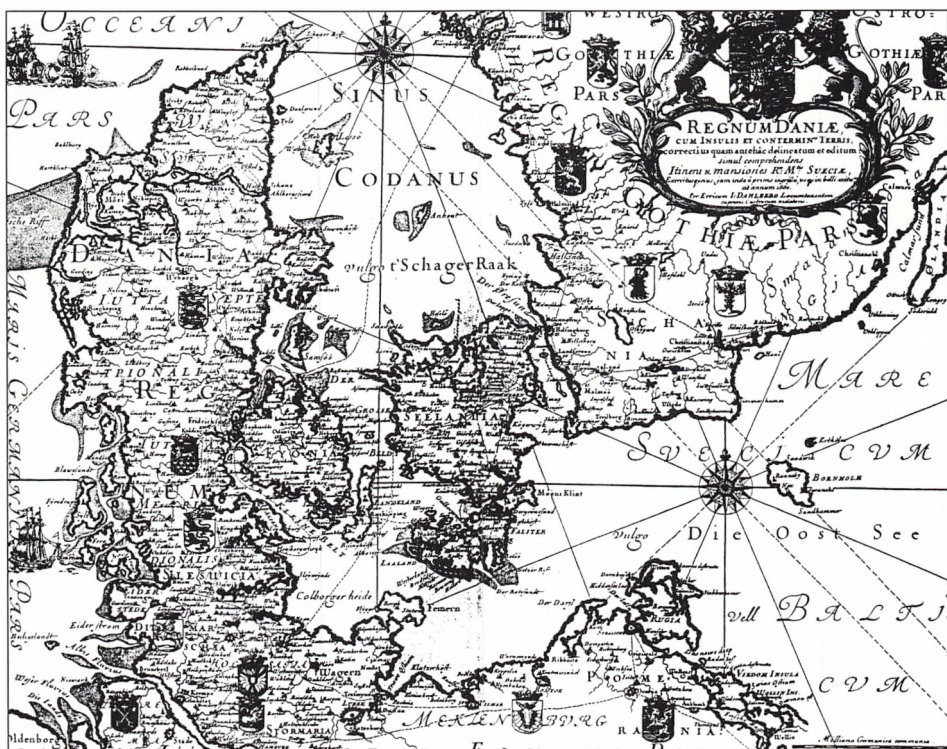
Lars Cramer-Petersen

Brønshøj Museum

1997

1. Indledning

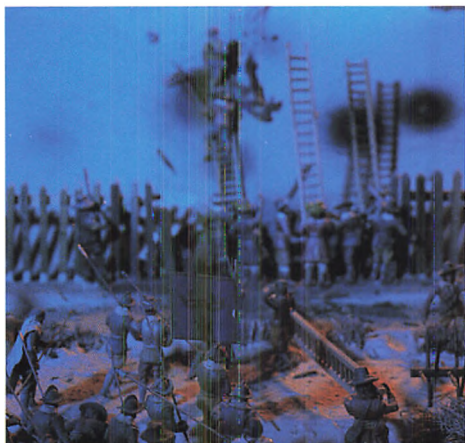

Kortet over kongeriget Danmark i friherre Samuel von Pufendorfs bogværk fra 1690 om "Kong Carl X Gustavs Bedrifter".

Danmarks eksistens som selvstændig nation har aldrig været mere truet end i årene 1657-60. Hvis ikke København havde holdt stand mod den svenske kong Carl X Gustavs krigsvante landsknægte, var ikke alene Skåne, Halland og Blekinge, men hele kongeriget Danmark blevet svenske landsdele, og vort sprog en "skånsk-klingende dialekt".

Midt i 1600-tallet var der i Danmark nogle meget kolde vintre. Perioden er benævnt: "Den lille istid". Netop den kulde var svenskernes fordel, da de angreb Danmark og uhindret kunne passere Lillebælt, Svendborgsund, Storebælt og Storstrømmen med en stor veludstyret Landsknægthær. Det skete i februar 1658.

Men isen blev også Danmarks redning, da svenskerne præcis ét år efter - natten mellem den 10. og 11. februar 1659 - forgæves stormløb København op ad de islagte fæstningsvolde.

Angreb og forsvar om natten den 11. februar 1658, da den svenske hær angreb Københavns fæstningsværker. Ingen svenskere nåede op på volden.

To udsnit fra et udstillingspanorama på Brønshøj Museum 1997.

Hvad der skete i de tre kolde og dramatiske år: 1657-60 kan der berettes meget udførligt om med beskrivelse af storpolitiske facetter - menneskelig kløgt og dårskab - militær styrke, held, snedighed og fejltagelser - og ikke mindst om den befolkning, der i de tre krigsår og endnu mange år senere, måtte døje under de magtspil, de selv ikke havde nogen som helst indflydelse på.

Her berettes kun om hovedpunkter, men til gengæld med en omfattende billedgengivelse.

Særlig vægt er der lagt på, hvad der skete i og omkring København og i svenskerens lejr fæstning "Carlstad" kun 6 km. udenfor Danmarks hovedstad.

2. Første Carl Gustav-krig (1657-58)

I Danmark regerede kong Frederik d. III (1648-70): indesluttet, tænksom og lidt livsfjern. Det var hans rådgivere, der fik ham til at erklære arvefejden, Sverige, krig. Det skete i juni 1657.

Kong Frederik d.III.

Kong Carl d.X Gustav.

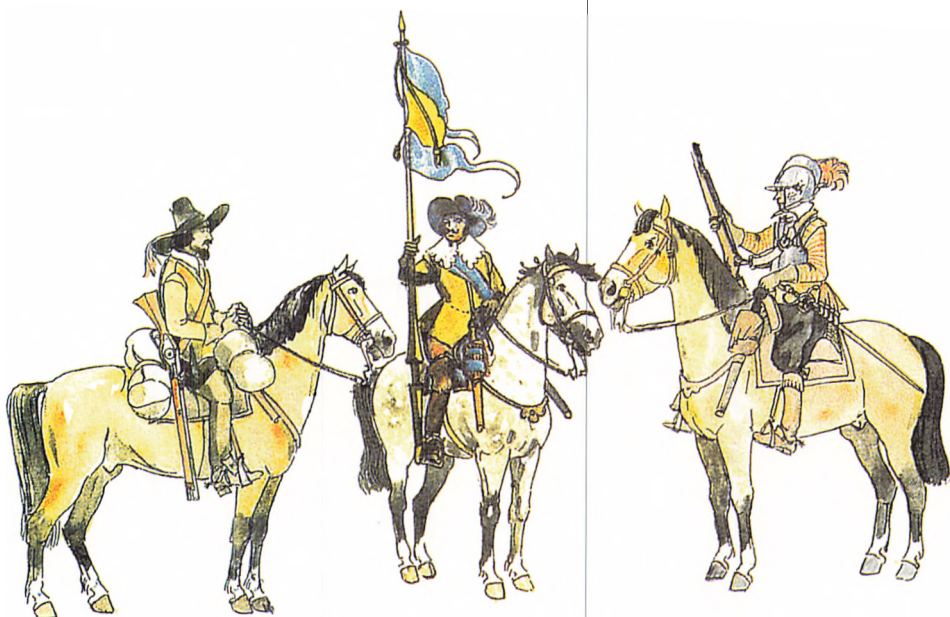
I Sverige havde Frederik d. III sin modsætning: Den kun 34-årige krigerkonge Carl X Gustav. Af natur en brysk og hensynsløs krigskar, en dygtig og beslutsom hærfører med Europas mest velordnede og velfungerende hvervede hær med landsknægte fra Tyskland, Polen, Finland og de baltiske lande.

Landsknægte fra 1600-tallet, udsnit af figuropstilling på Brønshøj Museum.

For ham kom krigserklæringen fra Danmark meget kærkomment. Han kunne komme ud af nogle opslidende felttog nede i Polen, hvor hans hære, siden 1655, havde vundet sejr på sejr, men ikke opnået hverken militære eller politiske resultater, fordi hans polske modstandere efter hvert slag omgrupperede sig. Hans krigsvante hære marcherede formålsløst sejrende fra sted til sted i Polen. I den periode havde der flere gange været planer om, at Sverige skulle opgive det "Polske eventyr" og angribe Danmark. Nu kom Danmark selv med krigserklæringen den 1. juni 1657!

Carl X Gustav og hans generaler samlede resolut deres styrker og drog i hast gennem Nordtyskland, Holsten og Slesvig mod den nye fjende: Danmark.

Svensk rytteri, tegning af Eduard Wagner.

Danmark havde en forholdsvis stor hærstyrke under Anders Bille i Holsten. Den indledte fjendtlighederne med at angribe de besiddelser ved Bremen, som svenskerne havde dengang. Men den danske styrke blev splittet, da de svenske styrker fra Polen nåede Holsten. Rytteriet måtte trække sig op i Jylland, og fodfolket blev indesluttet i den nyanlagte fæstningsby Glückstadt.

Inden man i København egentlig var klar over, at fjenden var marcheret fra Polen, stod de svenske styrker i Slesvig og ikke længe efter foran den i 1650 anlagte danske flankefæstning Frederiksodde, (Fredericia). Fæstningen var så ny, at dens ek-

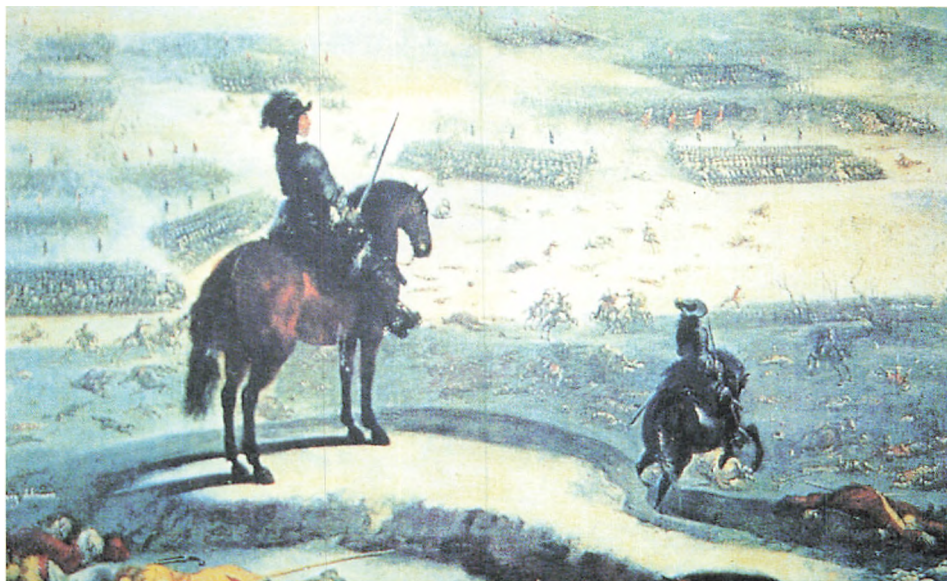

Skatten fra Djursland, mønternes årstal fortæller om nedgravningsåret.

Plyndringer og voldtægt fulgte med krigen. Der var derimod ikke tale om folkemord eller etniske udrensninger. Den type grusomheder mod civilbefolkningen tilhører - desværre - vort århundrede! Mange danske egne led stærkt under krigens plyndringer og sygdomme. Endnu værre plyndringer oplevede civilbefolkningen, da en stor polsk hærstyrke på omkring 15.000 mand "befriede" Jylland efter svenskerne var gået over bælteerne mod København.

4. Overgangen over bælteerne

"Den lille istid" kom Carl X Gustav til gode: i vinteren 1657/58 frøs både Lillebælt og Storebælt til is. Et islag så tykt, at det kunne bære den svenske hær og alt dens tunge udstyr: heste, vogne m.m. De svenske generaler havde naturligvis deres betænkeligheder med at føre hæren på omkring 9000 mand fodfolk og 3000 ryttere over de tilfrosne bælte. Men kong Carl skar igennem og beordrede hæren over bælteerne.

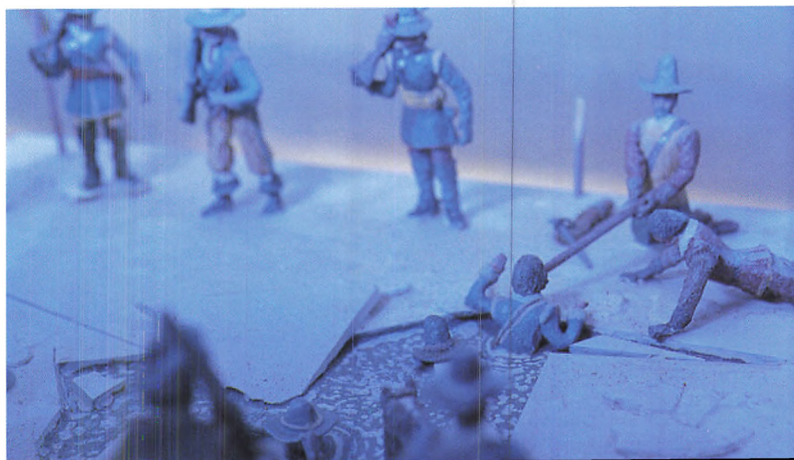
Kong Carl skuer ud over sin hærs march over Lillebælt. Maleri fra 1684 af den tyske maler Johan Filip Lemke.

Lillebælt blev passeret mellem Stenderuphage øst for Kolding over Brandsø til Fønsskov på Fyn (ca. 10 km.).

Poul Steffensens tegning fra 1890'erne.

Gamle stik og tegninger skildrer ofte overgangen med tætsluttede marchkolonner. Sådan er det næppe foregået. Svenskerne har formentlig været kloge nok til at sprede mandskabet for at undgå for stærkt tryk på islaget. Kun i meget få tilfælde gik det galt.

Kun få steder gik soldater gennem isen! Dioramaudsnit fra Brønshøj Museum.

På Storebælt, mellem Nyborg og Korsør, var isen imidlertid ikke helt sikker. I stedet valgte man overgang over Svendborgsund til Langeland og derfra videre de 12-13 km. til Lolland ved Frederiksdal nordvest for Nakskov.

På kun elleve dage - fra den 30. januar til den 11. februar 1658 - var hele den svenske styrke marcheret fra lejren Hejls ved Kolding over isen til Fyn, og videre til Lolland.

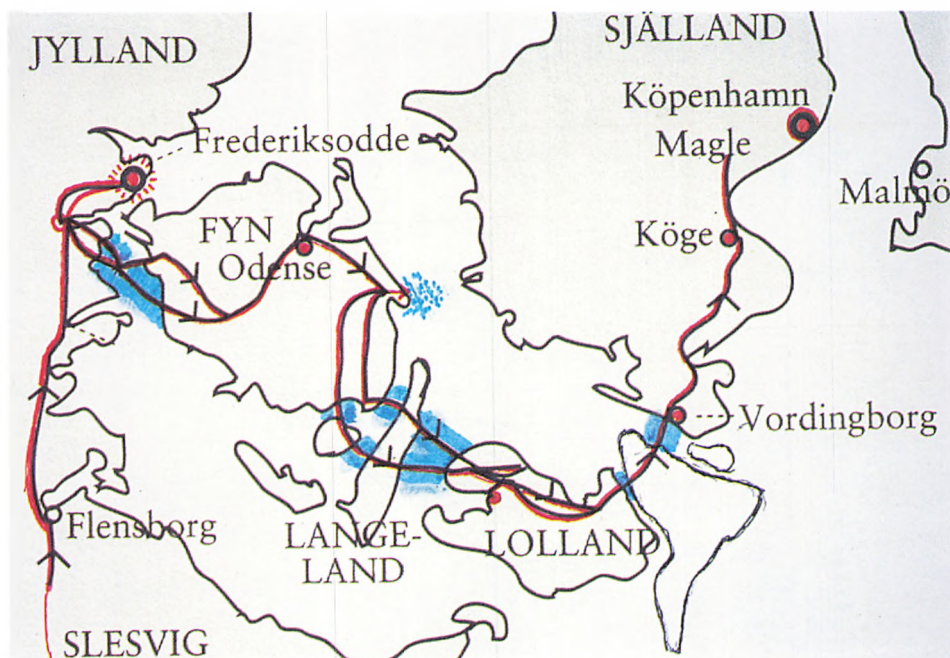

Kortskitse med togtet over de tilfrosne danske bælter - angivet med blå.

Overgangen over bælteerne er et af krigshistoriens største vovestykker. Det blev en succes for kong Carl og hans landsknægte, men hvis isen havde været usikker, kunne det have været "sidste skridt" i Sveriges sejrige krigsbedrifter i Europa midt i 1600-tallet.

I hastigt tempo fortsattes mod Falster, over den frose Storstrøm, til Sjælland.

København var målet. På Sjælland og i København var Frederik d. III og hans rådgivere uforberedte og chokerede over pludselig at have fjenden tæt på. Der blev sendt parlamentærere til Vordingborg for at forhandle fred. Det afviste Kong Carl.

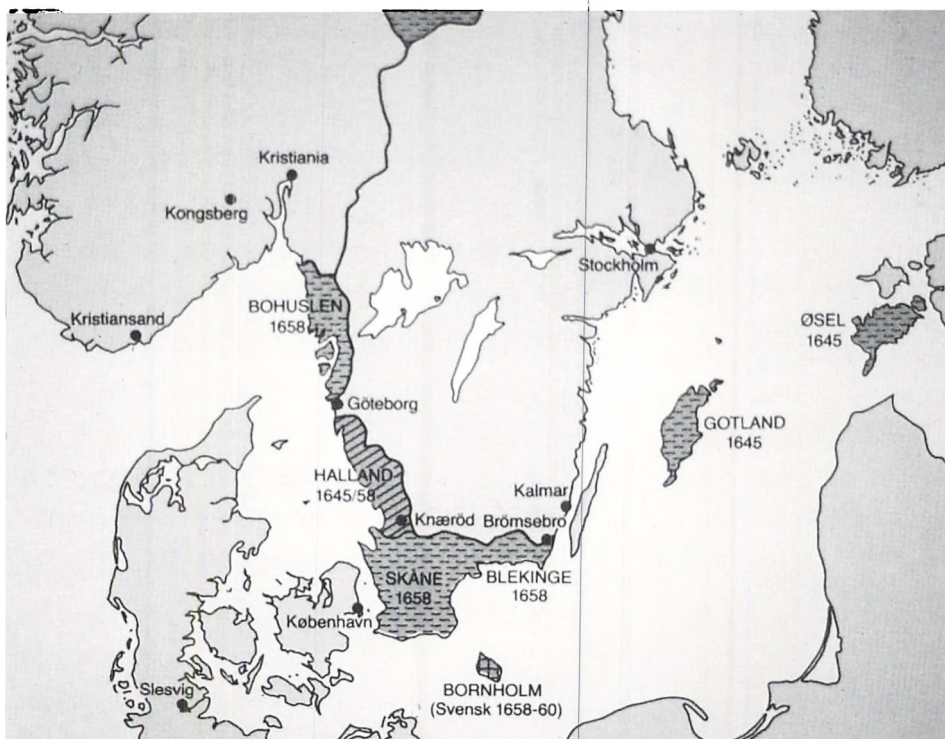

En grafisk fremstilling af togtet over bælteerne i Pufendorfs værk fra 1690.

Svenskerne fortsatte fremrykningen mod nord uden nævneværdig modstand. Kun to uger efter at have forladt Jylland og forceret de islagte bælte, stod hæren ved Høje Tåstrup, ca. 20 km. fra København. Her lykkedes det danske udsendinge at få forhandlinger med kong Carl om fred. Der indledtes forhandlinger i Høje Tåstrup præstegård den 16. februar.

5. Roskildefreden

Resultatet blev "Roskildefreden" den 26. februar 1658. En ydmygende fredsaftale, hvor Danmark måtte bekræfte, at Skåne, Halland og Blekinge var tabt for stede. Også betydelige dele fra Norge, der dengang hørte sammen med Danmark, kom under Sverige. Tilmed skulle Danmark afstå 2000 hvervede ryttersoldater til Carl Gustavs hære.

Skåne, Halland og Blekinge - og Bornholm gik tabt ved Roskildefreden! Kortudsnit fra Gads historiske Atlas.

Også 2000 danske ryttersoldater kom i svensk tjeneste ved Roskildefreden. Tegning af Poul Steffensen.

Kong Carl havde under hele den første krig haft god hjælp af en dansk landsforæder: Corfitz Ulfeldt. Han havde til 1651 været dansk rigshovmester; havde misbrugt sit embede, var flygtet til udlandet, hvor han havde indyndet sig som rådgiver for kong Carl X Gustav. Han førte sig frem under fredsslutningen i Roskilde, hvor det lykkedes ham at få sine danske godser tilbage. Han var gift med kong Chr. d. IV's datter: Leonora Christine, der sad fængslet 22 år i Blåtårn, hvor hun skrev "Jammersminde", som hun afsluttede under ophold på Husumgaard, efter hun blev løsladt fra fangenskabet i 1685.

Freden blev fejret med et mægtigt "fredstaffel" på Frederiksborg Slot. I tre dage blev der festet. Her ydmygede Carl X Gustav yderligere "lillebror Frederik": Han uddelte rundråndet gaver til gæsterne, bl.a. til kong Frederiks hofnar, som fik en mølle i Ravlunda sogn i det nyerehvervede Skåne. Hvis den danske kong havde håbet at opnå gunstigere fredsbetingelser - eller at vinde svenske kongens venskab, blev han skuffet.

Kong Carl X Gustav ankommer til fredstafflet på Frederiksborg Slot, som det blev gengivet i Pufendorfs værk i 1690. Under den Anden Carl Gustav-krig tog svenskerne fontænen ved Frederiksborg Slot som krigsbytte. Den fontæne, der i dag findes i slotsgården, er en kopi. Også Dronning Margrethe d. I's brudekjole fra Roskilde Domkirke blev bragt til Sverige som krigsbytte.

End ikke de 8000 flasker vin, som blev drukket under festlighederne, formåede at skabe stemning for forsoning og tilnærmelse.

Der var sluttet fred, men hvor skulle den store, krigsvante svenske lejesoldathær marchere hen? Kong Carl var mere hærfører end statsmand: han ville ikke opløse sin sejrige, velordnede og velfungerende landsknægt-hær. Trods fredsaftalen forblev en del af hæren i Danmark.

Kong Carl selv og en del af hæren vendte tilbage til de besiddelser, Sverige dengang havde i Nordtyskland.

Nogle svenske soldater havde sikkert, som Gösta på billedet, fået forfrysninger og koldbrand i benene under marchen fra Jylland til København. Amputation var nødvendig, hvis han skulle have en chance for at overleve. Soldatertilværelsen var forbi for ham, han kunne humpe med den store flok, der fulgte landsknægt-hæren, og måske ernære sig som skrædder, skomager eller handelsmand.

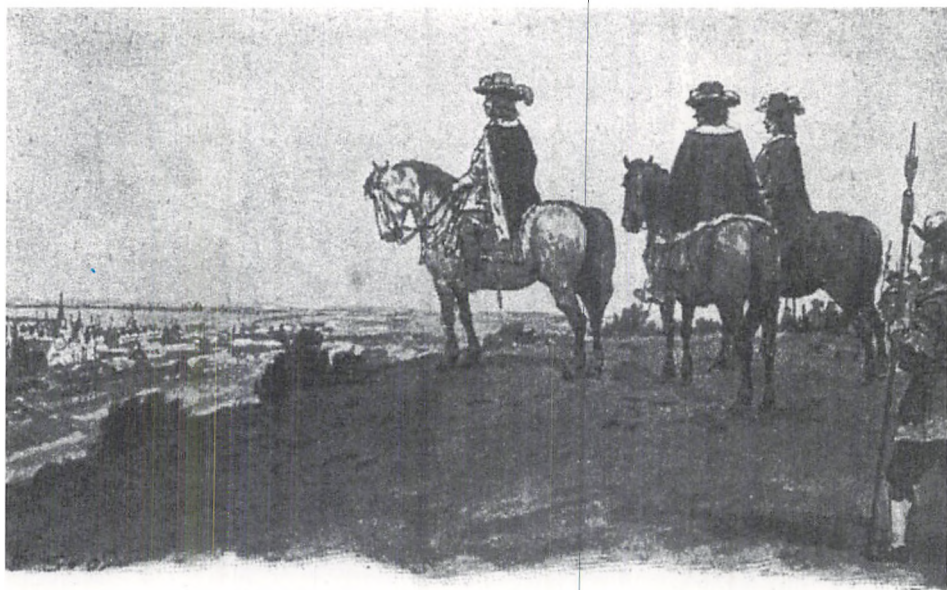
Göstas ben skal saves over. Figurostilling fra Brønshøj Museums Kulturby'96-udstilling.

6. Anden Carl Gustav-krig (1658-60)

Carl X Gustav planlægger angrebet på Danmark. Figurostilling fra Brønshøj Museums Kulturby'96-udstilling.

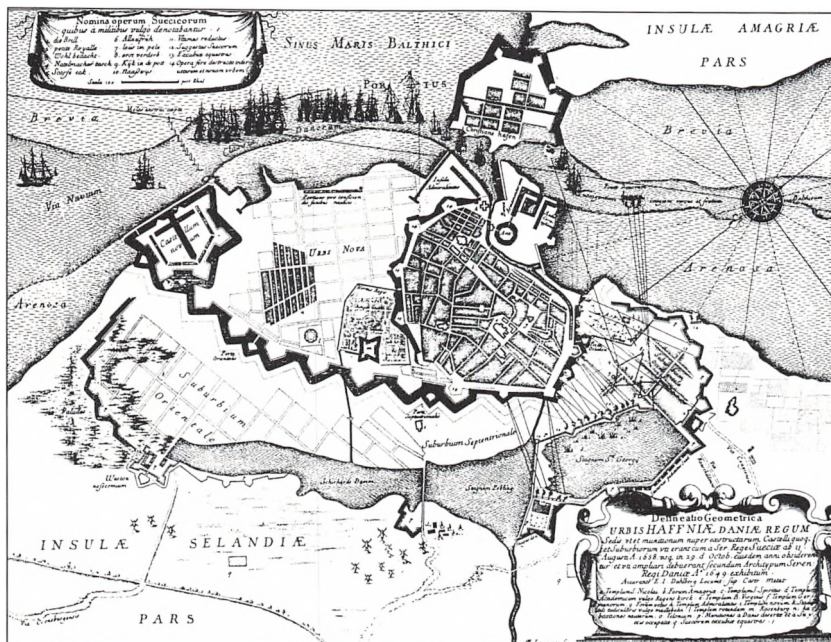
I sommeren 1658 fortrød Carl Gustav, at han ikke havde gjort hele Danmark til en svensk provins. Svenskerne brød freden og angreb Danmark for anden gang. Kong Carl sejlede fra de svenske besiddelser i Nordtyskland. Gik i land i Korsør den 7. august 1658. Med sin hær stod han den 11. august 1658 på Valby Bakke foran København. Her skuede han ind over et København, der hastigt var igang med at forbedre og udbygge sine fæstningsværker. Han udrød: "Nu sværger jeg, vi får modstand, og København vil værge for sig".

Den 11. august 1658, Kong Carl skuer ind over det København, han regnede med hurtigt at kunne erobre. Tegning af Poul Steffensen.

Erobring af København ville være ensbetydende med afslutning på Danmarks beståen som selvstændig nation. Det var man klar over i København, hvor der opstod et formidabelt sammenhold på tværs af sociale og erhvervsmæssige skel, medens de svenske hære samledes og befæstede deres stillinger omkring København.

I august og september var der kampe ved nogle af Københavns fremskudte fæstningsværker udenfor Vesterport. De var blevet besat af de svenske angribere, men ved udfald gennem Vesterport hindrede Københavns forsvarere, at svenskerne fik en fast bastion umiddelbart foran Københavns Vestervold. Udfaldene styrkede forsvarsviljen inde bag Københavns volde.

Kortudsnit. Forsvarsværkerne foran Vesterport blev erobret af svenskerne og generobret af København i august 1658. Flere gange skiftede forsvarsværkerne besiddere.

Også et vellykket modangreb, da svenskerne i oktober 1658 ville bemægtige sig Københavns "spisekammer": Amager, styrkede forsvarsviljen. Kong Carl d. X var tæt ved at blive taget til fange under kampene på Amager. Svenskerne blev drevet tilbage til Dragør, hvorfra de blev indskibet. Amager var ødelagt som det inde sluttede Københavns spisekammer, men i første omgang befriet for angriberne.

STUDENTERNES UDFALD DEN 28. AUGUST 1658.

Maleren Vilhelm Rosenstand (1838-1915) deltog i 1889 i konkurrencen om udsmykning af Københavns Universitets festsal med vægmalerier. Han vandt med dette maleri af studenternes deltagelse i Københavns forsvar. Billedet er stærkt nationalromantisk påvirket. I virkeligheden var kun 160 studenter under våben bag Københavns volde. Udfaldet skete den 28. august 1658, kort efter svenskerne begyndte belejringen. Det har ikke bekymret maleren, for "Københavns belejring" var jo noget med "vinter". Han har tilmed ladet Frederik d.III være med til hest, hvad han ikke var. Kanonen og folkene til venstre for fanen synes at vise, at der marcheres på volden, uden forklaring på, hvad styrken skal dér, når man skal ud ad Vesterport.

I slutningen af oktober 1658 begyndte Københavns belejring for alvor. De svenske tropper blev trukket tilbage til højdedragene ved Brønshøj/Utterslev seks km. nordvest for København. Her opbyggede de den befæstede lejr "Carlstad".

Generalkvartermester
Erik Dahlberg.

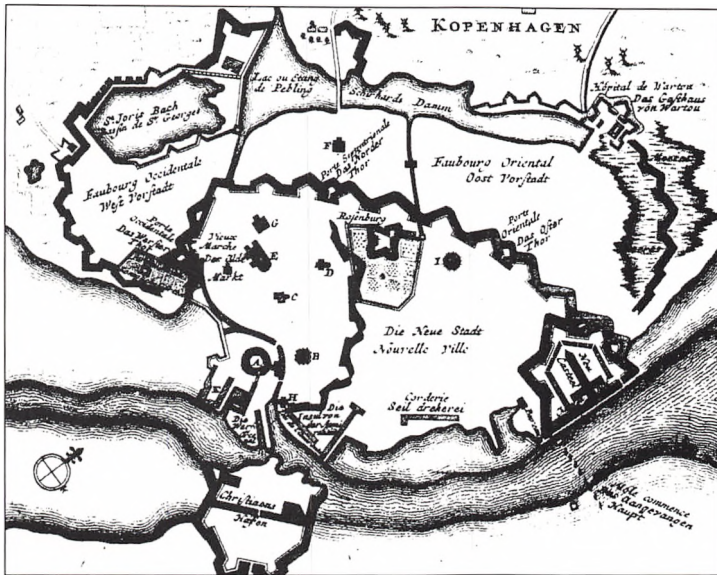

Formentlig var Erik Dahlberg også gæst på Københavns slot, der i 1658 bar stærkt præg af gentagne til- og udbygninger. Det store tårn til venstre er "Blåtårn", hvor Leonora Christine var fange i 22 år.

Den svenske generalkvartermester, Erik Dahlberg, forestod planlægningen og udførte tegningerne til lejr-fæstningen Carlstad. Under hele Carl X Gustavs felttog var det ham, der udførte projekter og lavede skitser, der med en mængde detaljer illustrerer felttogene i Polen, Tyskland og Danmark.

I den kortvarige fredsperiode i foråret og sensommeren 1658 var Dahlberg en prominent gæst inde i København, men samtidig var han aktiv som spion. Han tegnede og noterede alt af militær interesse. Selv om han var dygtig til at anskue fæstningsværker, havde han imidlertid med sine iagttagelser stærkt undervurderet den danske styrke og især antallet af kanoner på Københavns volde. Fejlvurderingen skyldes måske, at han som svensk gæst i København blev rigeligt beskænket af sine danske værter.

Hans kort over selve København med volde og gadeforløb var imidlertid så præcise, at de mange år efter var grundlag for andre kort over København.

Dahlbergs kort over København under belejringen, der blev gengivet i Pufendorfs værk fra 1690, var i mange år forlæg for korttegninger af København.

Svenskerne havde kun ført lidt artilleri med hæren fra Tyskland. Men efter de den 6. september 1658 havde indtaget Kronborg og transporteret kanonerne fra denne fæstning til forskansninger omkring Carlstad og tættere udenfor Københavns volde kunne de for alvor gøre belejringen effektiv. Den tids kanoner kunne imidlertid ikke række langt nok, til at bombardere København, men de kunne hindre et eventuelt udfald fra det indesluttede København. Erobringen af Kronborg betød også, at svenskerne nu var herrer på begge sider af indsejlingen til Øresund.

Erobret dansk kanon, malet i de oldenborgske farver, men med svensk besætning. Figurostilling fra Brønshøj Museums Kulturby '96-udstilling.

7. Københavns forsvar organiseres

Frygten for at blive udsat for de svenske landsknægtthæres plyndringer og blive en svensk provins forstærkede det enestående sammenhold bag Københavns volde. Borgere, studenter, hoffolk, håndværkere og de kun omkring 3000 soldater fra den danske hær, der var indenfor Københavns volde, udrettede fantastisk hurtigt at få Københavns forsømte forsvarsværker omdannet til et dueligt forsvarsanlæg. I alt mellem 4-6000 soldater og borgere stod i begyndelsen for forsvaret. Senere sluttede flere sig til.

Kong Frederik d. III inspicerer sammen med dronning Sophie Amalie Københavns forsvarsværker. Tegning af Poul Steffensen.

Københavns forsvar blev organiseret. Borgerne var inddelt i ni kompagnier fra byens forskellige kvarterer, under kommando af kaptajner, i reglen købmænd eller håndværkere. Hollandske soldater og matroser befæstede Østervold, de danske matroser Kastellet. Slotsholmen og Løngangen forsvaredes af adelens soldater, hoffets betjente og 160 studenter. Militæret var spredt over hele strækningen. På den nuværende Ridebane og på Gammeltorv var der opstillet reserver. Alle danske tropper havde som kendingsmærke et hvidt klæde om hatten, feltråbet var: "Ærlig".

København og dens borgere. Udsnit af samtidigt maleri fra Slotspladsen under arvehyldningen da ene-vælden blev indført efter svenskekrigenes ophør i 1660.

Man var i konstant beredskab, og en stor del af byens borgere opholdt sig næsten konstant i bivakker bygget tæt bag voldene.

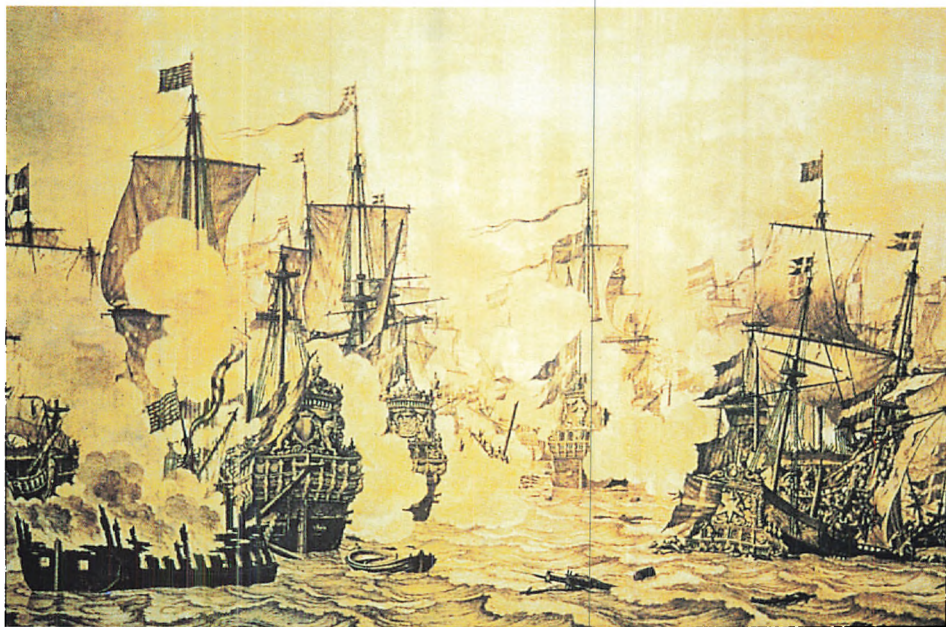
Kong Frederik d. III satte mod i sine undersåtter. Han erklærede "han ville dø i sin rede". Det københavnske borgerskab gav løfte om "at vove liv og gods".

BEDSTEBORGEREN.
Hofmaleren Karel van Mander forevigeede omkring 1660 den velhavende københavnske vinhandler Knud Olufsen Gamborg med hustru og børn.

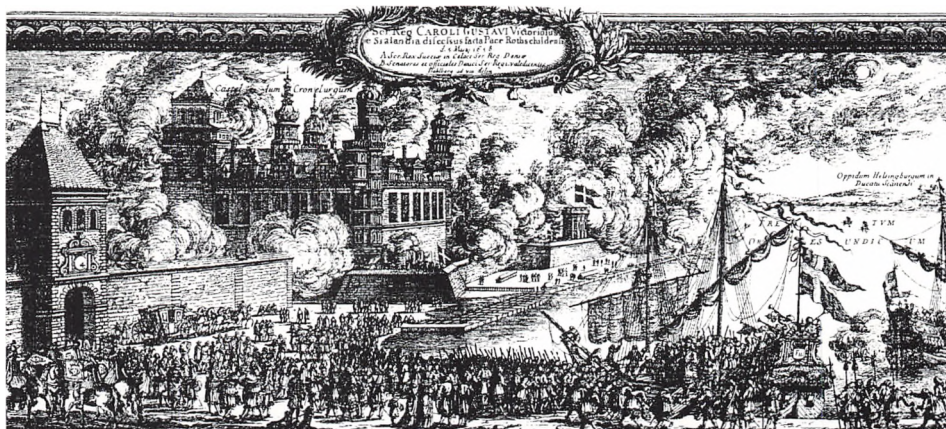
Trods belejringen blev der ikke livstruende hungersnød i København. Der var knaphed og høje priser på levnedsmidler og brændsel. I lange perioder var der alvorlig mangel, og mange københavnere har levet på eller under sultegrænsen. Under hele belejringen kom dog forsyninger til København med skibe bl.a. fra Danzing, Lolland og Nordjylland.

Hollandske flådeenheder og handelsskibe undsatte og bragte forsyninger til det indesluttede København. Allerede i september/oktober 1658 stod en stor flådeeskadre under admiral Obdam ned gennem Øresund og besejrede ved Hven en svensk flådeeskadre. Den hollandske flåde var på 39 stærkt bemandede orlogsskibe. Den svenske på 45 skibe. Søslaget varede 5-6 timer. Svenskerne søgte ind til det erobrede Helsingør. Hollænderne sejlede til København, der jublede over sejren og hjælpen.

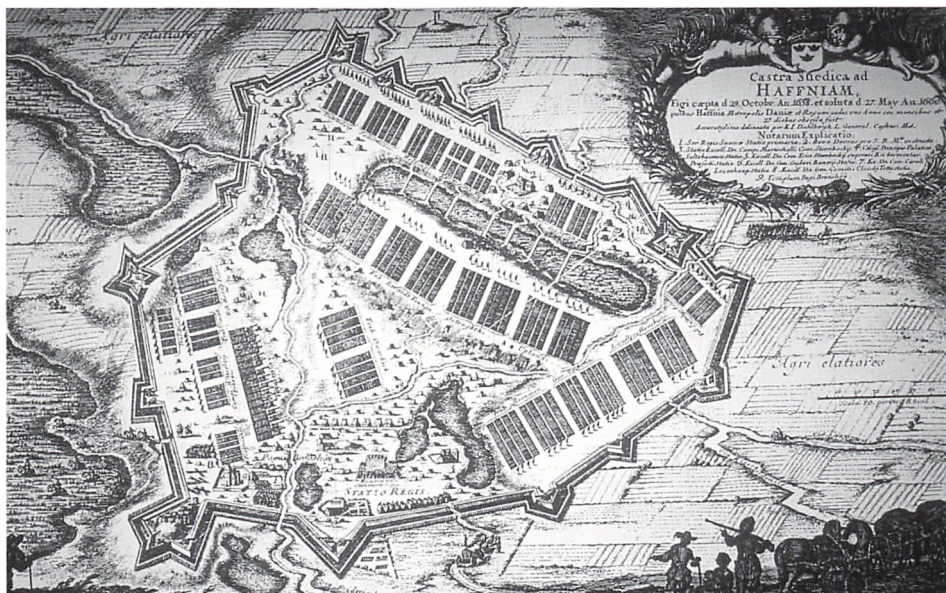
Den hollandske flåde undsætter København og besejrer en stor flåde i Øresund.

Også andre europæiske stormagter: Frankrig, England og Rusland fulgte nøje udviklingen. Handelsinteresserne var højt prioriterede. Hollænderne havde som søfartsnation stærke handelsmæssige interesser i, at svenskerne ikke kom til at besidde begge sider af Øresund.

Kronborg beherskede indsejlingen til Øresund. Den blev erobret af svenskerne i september 1658. Selv om svenskerne fra det tidspunkt beherskede begge sider af Øresund, hindrede det dog ikke, at der blev sejlet forsyninger ind til det belejrede København af såvel større hollandske flådeenheder som af småskibe fra Nordjylland. Pufendorf planche nr. 87.

8. Carlstad

Carlstad. Den mest kendte tegning af lejrbefæstningen findes som planche nr. 89 i Pufendorfs værk. Her angives, hvor de svenske enheder havde deres lejre, f.eks. hvor polakker, hvor uplændinge, hvor smålændinge, og hvor artilleriet holdt til indenfor det mere end 4 km. lange voldanlæg.

Fra bakkedragene ca. 6 km. nord fra det daværende København, hvor Carlstadlejren ("Castra Suecorum") blev opbygget i løbet af efteråret 1658, var der dengang - som nu - en storartet udsigt ind over København og dens tårne.

Et bysamfund udviklede sig på dette sted kun 6 km. fra København. Mange folkeslag samledes indenfor lejrens ca. 2 m. høje volde - svenskere, polakker, tyskere og finner. Omkring 10.000 hvervede soldater og formentlig det dobbelte antal "medfølgende". Det var landsknægtenes hustruer og børn, marketendere, plattenslagere, glædespiger, håndværkere og andet godtfolk, som levede af at forsyne og betjene landsknægthæren.

Kvinder i Carlstad. Hvorledes kvinderne i 1600-tallets landsknægthære levede og blev behandlet, ved vi kun lidt om. Her er to af de kvinder, der kan have levet i Carlstad. Til venstre Gunilla, der passede husholdningen hos en af de svenske oberster. Til højre "glædespigeren", der tilmed også har måttet pleje de sårede - og grave løbegrave. Maleri af Vermeren og figuropstilling på Brønshøj Museum.

Carlstad havde formentlig samme befolkningstal som datidens København - omkring 30.000. Befolkningstallet er beregnet ud fra erfaringer om, at når der var omkring 10.000 soldater, så fulgte der typisk ca. dobbelt så mange ikke-militære med datidens landsknægthære.

I 22 måneder eksisterede denne "fjendeby" med militærbaracker, telte og huse opført af tømmer fra de nedbrudte, omkringliggende landsbyer: Utterslev, Emdrup, Gladsaxe, Rødovre, Husum og Vanløse. Men også fra sjællandske købstæder og andre landsbyer hjembragtes tvangsudskrevne forsyninger til såvel Carlstad som til de militærforlægninger svenskerne havde andre steder på Sjælland.

Marketendersken Svarta hører om landsknægten Vladimirs oplevelser under det forgæves stormløb mod København.

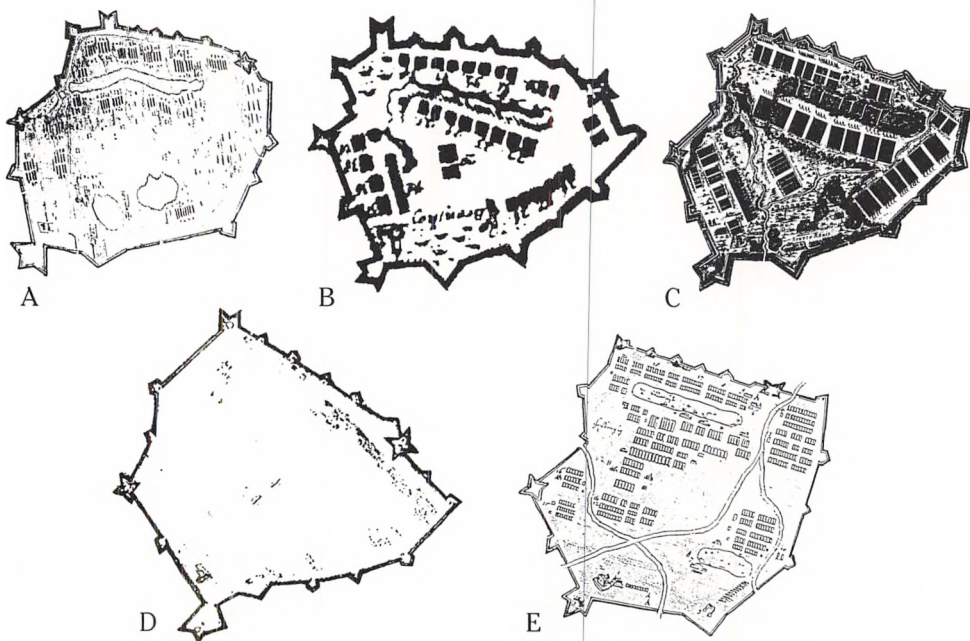

En af Carlstads baraklejre. Barakkernes gulv var ca. 1 m. under jordoverfladen. Her lå et planke- eller kakkeldækket gulv. De militære enheders faner var plantet foran de lange lige rækker af barakker, samtømreret af bygningstømmer fra sjællandske landsbyer. (Diorama på Brønshøj Museum).

Carlstad må have været et blandet skue: en datidig storby med velordnet militær disciplin og med tilfældigt handelsliv og anden aktivitet imellem boder, barakker og telte. En københavnsk borger har i sin dagbog berettet således om Carlstad:

“Lejren var vidt udstrakt, større end Kjøbenhavn by. Derudi vare skønne værelser og huse, hvor kong Gustavus af Sverrig og de andre svenske grever og herrer samt nedrige oberster og underofficerer holdt hus. I mange værelser var gulvet lagt med fliser. Der var skønt udstyrede stuer. De havde gemakker med vinduer, døre, jernkakkellovne og meget andet skønt udstyr. Her var befæstede volde, skanser, rundeller (runde murede bygninger). De havde indrettet sig her, som om de skulle besidde og beboet stedet udi 100 år. Alle ryttere og fodfolk havde deres hytter og værelser: somme i jorden og somme ovenpå, hvor også hestene havde stalde”.

I dag har vi 5 samtidige kortskitser, der fortæller om, hvor Carlstad lå, og hvordan dens grundplan var. De er naturligvis ikke helt identiske. Men sammenholdt med områdets topografiske kendemærker, kan man idag lave en næsten fuldstændig plan over Carlstads placering i forhold til det nuværende Brønshøj.

Fem datidige, næsten identiske kort, viser Carlstads fæstningsværker og "byplan". A, B og C er de svenske kort udfærdiget af eller på grundlag af Erik Dahlbergs kort. D er et samtidigt dansk spionkort og E et dansk opmålingskort fra efter freden 1660.

Fæstningsværkerne var naturligvis placeret forsvarsmæssigt korrekt på områdets højeste punkter, ca. 30 m. over Øresunds vandspejl. Her var fin oversigt over det store ubebyggede forterræn ind til Københavns befæstninger. Alle 5 kort, 3 svenske og 2 danske (et spionkort samt et opmålingskort fra 1660), fremhæver samme karakteristika: 1) to lukkede bastioner over nogle af områdets højeste punkter - det ene hvor Københavns Vandvæsens højdevandbeholder har været siden 1916 (overfor Rødkilde Skole), det andet ved Højlandsvangen/Bavnevangen, 2) Kirkens placering i Carlstads nordvestre hjørne, 3) Frederikssundsvejs forløb gennem lejren, 4) Voldforløbet langs højdedraget, hvor højhusene på Bellahøj nu er, 5) Degnemosen i lavningen umiddelbart bag dette højdedrag og 6) Den karakteristiske store bastion yderst mod nordvest ved nuværende Holcks Plads.

*Brønshøj Kirke og et udsnit af Carlstad-lejren en vinterdag i 1659.
Vægmaleri af Rudolph Helfrisch på Brønshøj Museum.*

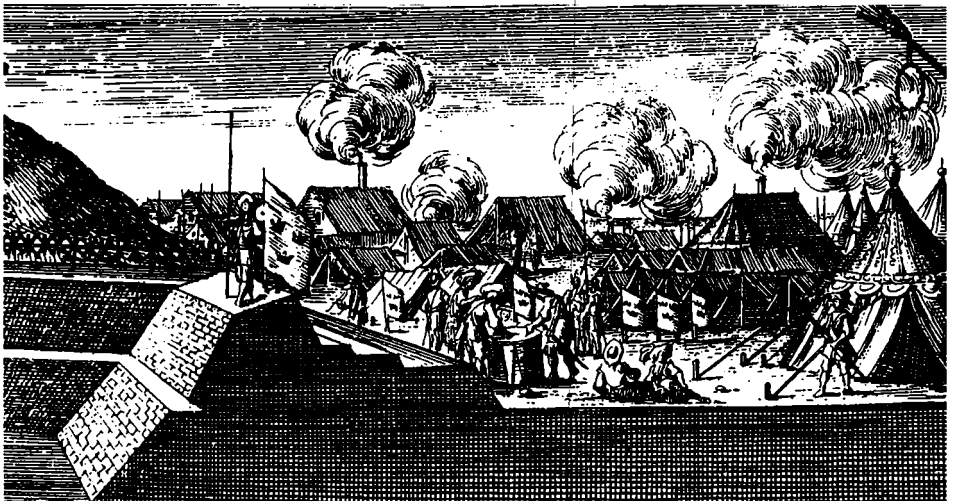
Brønshøj Kirke blev ifølge gamle notater indrettet til militære formål. Her blev efter sigende fremstillet ammunition bl.a. små granater. Der kan imidlertid sættes spørgsmål ved, om selve kirkeskibet blev anvendt til depot og ammunitionsværksted.

I et bysamfund af Carlstads størrelse må der naturligvis have været mindst én kirke. Det mest nærliggende ville naturligvis have været at bruge den eksisterende kirkebygning til sit egentlige formål, men naturligvis med de feltpræster, der fulgte med landsknægtæren. Mange af landsknægtene var polske katolikker, så der kan udmærket have været flere kirker i Carlstad. På det udførlige kort (nr. 3) er der foruden Brønshøj Kirke kun tegnet én bygning, der ligner en kirke. Den er angivet nær det nuværende vandtårn på Brønshøjvej.

Brønshøj Kirke med den dattidige kirkelade med svenske kanoner på nordsiden. Svenskerne er ved at hejse den daværende bronzekirkeklokke ned - måske til omsmelning til kanoner. Yderst til venstre anses den kirkelade, der dengang var tilbygget kirkeskibets nordside. Udsnit af Panoramaet i Brønshøj Museums udstilling.

At en del af Brønshøj Kirke og den daværende kirkelade er blevet anvendt til ammunitionsfremstilling, kan udmærket have været tilfældet, samtidig med at kirkerummet har tjent sit egentlige formål. Historien om ammunitionsfremstillingen kan skyldes den af svenskerne fordrevne præst (Claus Pedersens) harme over slid og ødelæggelse på kirkebygningen, da han genseå den i juli 1660.

Dagligliv bag Carlstads lave fæstningsvolde. Der ses eksempler på landsknægthærens huse, hytter, barakker og telte. Udsnit af stikket af Carlstad i Pufendorfs værk.

9. Stormen på København

Natten mellem den 10. og 11. februar 1659 gav to brændende tjeretønder på Valby bakke signal til angreb. En stor del af angrebsstyrken var samlet bag Valby bakke, hvorfra de indledte angrebet mod forsvarets svageste punkt: mellem Strandbredden ved Løngangen og Slotsholmen. Over et snedækket landskab stormede næsten 10.000 svenske landsknægte frem mod voldene. Kong Carl Gustav havde opildnet sine styrker med rigelig snaps, - og ikke mindst tilladelse til tre dages plyndring af Danmarks hovedstad.

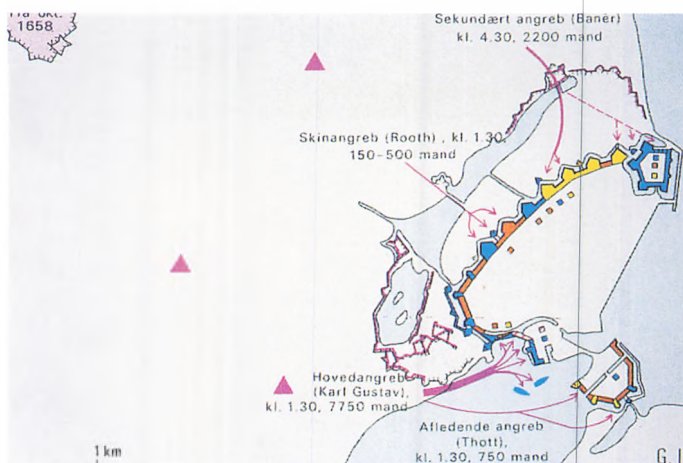
Stormløbet mod det veludbyggede og velforbredte forsvar begyndte omkring kl. ét om natten. (Udsnit af diorama på Brønshøj Museum).

Overløbere havde imidlertid røbet angrebstidspunktet. Ved mørkets frembrud den 10. februar var alle byens forsvarere på deres poster. Officerer og soldater, adelige og borgerlige, hofbetjente, studenter og håndværkere, høje og lave, alle beredte på kamp, båret af samme tanke og samme håb.

På Københavns vold var borgere og soldater rede til at overdænge angriberne med kogende vand, varm tjære og latrin. (Udsnit fra diorama på Brønshøj Museum).

På voldene stod over 300 kanoner og andet skyts, ialt 334 ildsvælg rede til at udsende død og ødelæggelse mod de dumdristige angribere. Batterierne var vel forsynet med ammunition, desuden lå der overalt lange og korte stikvåben, morgenstjerner m.m. klar til at blive taget i brug.

Grafisk fremstilling af angreb og forsvar den 11. februar 1659. Øverst til venstre ses Carlstad. Historisk Atlas, Danmark, Gads forlag.

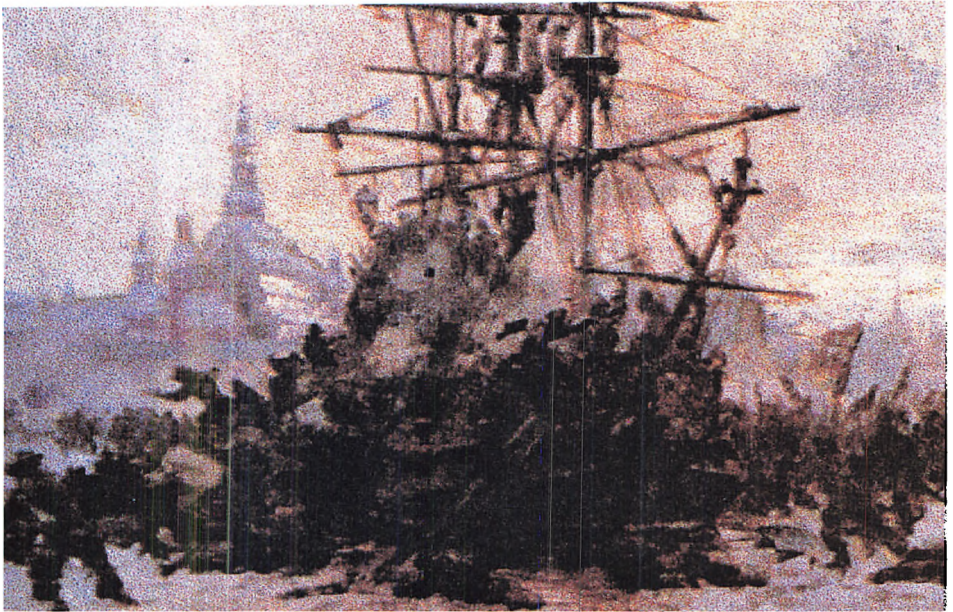

Udsigten fra Valby Bakke ca. kl. 02 den 11. februar 1659. Midt i billedet blokskibet "Højehald", bagved Københavns Slot. På det tidspunkt var kampene voldsomt, og med lidt held for svenskerne kunne København være blevet indtaget og udplyndret. Samtidigt maleri af hollænderen D. Vertangen.

En del af de svenske landsknægte var iført hvide kapper, for at de ikke skulle blive set under fremrykningen over det snedækkede landskab. Københavnerne berettede senere, at de havde "taget ligskjorterne på". Svenskernes hovedstyrke angreb langs stranden og over havneløbet mellem selve København og Slotsholmen, hvor Nationalmuseet nu er.

I de få sekunder eksplosioner oplyste terrænet foran volden, kunne det have været dette syn, der mødte københavneren oppe på Vestervold. (Udsnit af diorama på Brønshøj Museum).

Nogle af de hårdeste kampe udspandt sig omkring det fast fortøjrede og tilisede blokskib "Højehald". Skibet blev erobret, men derefter så kraftigt bombarderet af prammen "Svinetrugets" kanoner, at det blev forladt med store tab for de svenske angribere. Maleri af Chr. Mølsted 1919.

For at styrke forsvaret på dette befæstmæssigt svageste sted, havde man fortøjet korvetten "Højehald" med 12 kanoner og prammen "Svinetruget" som blokskibe ved Kalvebod-strand. Her udspandt sig nogle af de hårdeste kampe i nattetimerne den 11. februar. Det var tæt på, at svenskerne var brudt igennem på det sted, hvor Stormbroen nu er.

Blokskibet Højehald, hvor nattens voldsomste kampe udspandt sig, inspiceres dagen efter. Maleri af Chr. Mølsted 1919.

De svenske løbebroer var for korte, da de skulle lægges over de ophuggede render i voldgravenes islag. Spioner havde meddelt Københavns forsvarere længden på løbebroerne, og man havde hugget renderne så meget bredere, at løbebroerne ikke kunne nå over.

Kampen førtes med vildskab og raseri. Granater og kugler, bjælker og brandtønder, kogende vand og brændende tjære faldt som regn ned over angribernes hoved, og sprængstykker udslyngede død og fordærvelse i de fjendtlige kolonner. Kong Frederik, ledsaget af generalerne Axel Urup og Hans Schack, ilede til fra Slotsholmen for at opmuntre forsvarerne.

Et af de mest kendte af de nationalhistoriske malerier om begivenhederne den 11. februar 1659, er F.C. Lunds fra 1887. Her ses Kongen og Dronningen i første række. Kun få meter derfra hugger Claus Ahlefeldt en svensker ned. I baggrunden ses kampene ved blokskibet Højenhald. Næsten alt, hvad der skete under det første stormløb, har Lund fået med på billedet. Her vises kun et udsnit.

Også Københavns kvinder medvirkede aktivt i forsvaret. Hjemme kogte de sæbelud, beg og tjære i store kedler. Dem bar de op på volden og indholdet blev hældt ud over angriberne, da de med for korte stormstiger forsøgte at komme op på voldkronen. Også latrintønder og store sten blev rullet ned ad volden i hovedet på angriberne.

Poul Steffensens tegning fra 1890'erne giver overbevisende udtryk for københavnernes indsats med kvinderne i første række.

Da det tilsidst lykkedes fire svenskere at komme helt op på volden, greb Grev generalvagtimester Claus Ahlefeldt, der kommanderede her, en lanse og gennemborede den forreste. De fire svenskere blev straks dræbt, "ingen af dem" - hedder det i en samtidig beretning - "kom tilbage for at fortælle, hvad ovenpå er sket og passeret".

Fjenden blev slået tilbage. Isen var dækket med døende og døde. Da Carl Gustav lod blæse tilbagetog, skete det hovedkulds og i stor uorden.

Angrebet mod Vestervold blev opgivet. Der var nu tre timers pause i angrebet. Angriberne havde omgrupperet sig. En ny stormkolonne under general Banér blev sendt frem mod Københavns Østervold ved Nyboder.

Her var det hollandske soldater, der forsvarede København. Uden at løsne et skud lod de fjenden uhindret trænge ind mellem to bastioner. Netop som svenskerne på nært hold var beskæftiget med at kaste broer over graven, blev de imidlertid beskudt med så overvældende virkning i front, flanke og ryg, at de måtte lade stormmateriellet i stikken og over hals og hoved flygte tilbage for at søge dækning.

På Østervold var hollænderne og danskerne parate til at møde angriberne, men her nåede ingen op ad volden. (Diorama på Brønshøj Museum).

Vintermorgensolen stod op den 11. februar og belyste den blodplettede, snebedækkede valplads, hvor døde og sårede, efterladte kanoner, bortkastede våben, sønderskudte vogne, broer, stiger og andet krigsmateriel vidnede klart om nattens dramatik.

Kampen havde været i 6 timer. Kun få danskere skal efter sigende have mistet livet - ialt 12. De svenske tab var imidlertid meget store. Allerede den første dag taltes 800 døde liggende langs voldene. Mange var desuden druknet ved Kalvebod Strand, og deres lig blev enten af strømmen ført ind under isen og opfiskedes senere af ålestangere.

Om formiddagen den 11. februar: Svenskerne bringer deres sårede tilbage til Carlstad. (Dioramaudsnit på Brønshøj Museum).

Der findes kun ét øjebliksbillede fra stormen på København. Det er tegnet med så hastig hånd af en hollænder, at det må være lavet på stedet. Tegningen viser svenskernes angreb på Christianhavns "skarpe hjørne". I baggrunden de indefrosne skibe og Slotsholmen, hvor det svenske hovedangreb blev sat ind. (Københavns Bymuseum).

Svenskernes tab er aldrig blevet offentliggjort, men det har formentlig været over 1000 faldne, og et stort antal sårede blev bragt hjem til forplejning, amputation, sårfeber og ofte senere død i Carlstad-lejren. Krigsbyttet var stort. En mængde våben, 60 vogne og slæder og 230 stormstiger blev om formiddagen den 11. februar bragt indenfor Københavns volde.

10. Fortsat krig og modstandskamp

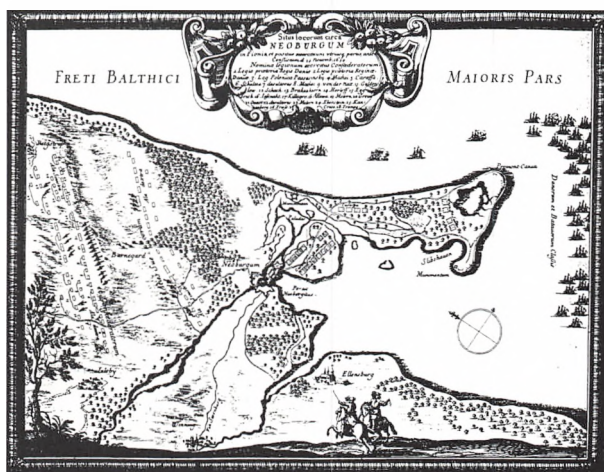
Det første - og eneste - stormløb mod København var afvist, men krigen fortsatte med belejring af København næsten halvandet år endnu. Københavnerne var forberedte og ventede et nyt svensk storangreb, men det kom aldrig, og der var kun få og små militære begivenheder foran København i 1659 og 1660.

Krigsskuepladsen forlagdes dels til det øvrige Sjælland, Fyn og øerne, hvor svenskerne efterhånden kuede al modstand, dels til Jylland, hvor Danmarks allierede, de kejserlige, brandenborgere og polakker, gik sejrrikt - og stærkt plyndrende frem. Man ængstedes for, at de også ville gå over til Fyn for at angribe de svenske forlægninger dér - og også plyndre på Fyn!

Plyndringer langs en landevej i 1659. Såvel svenskerne som vore allierede fra Brandenburg og Polen, forarmede grundigt de danske landsdele. (Udsnit af diorama på Brønshøj Museum).

Ikke nok med “vore allieredes” plyndringer. De medbragte også pest. Store dele af befolkningen i Sønder- og det Sydlige Jylland blev smittet og døde. Store områder blev lagt øde. Især Als gik det stærkt ud over.

Et samtidig svensk kort over Nyborgs generobring den 14./15. november 1659. Yderst til venstre ses den dansk/hollandske opstilling overfor de svenske tropper ved skovene nord for Nyborg. Planche nr. 90 i Pufendorfs værk.

Som en kombineret dansk/hollandsk flåde/hær-operation, ført af generalerne Schack og Ahlefeldt, lykkedes det i november 1659 at generobre Fyn. Et stort slag udkæmpedes ved Nyborg den 14. og 15. november 1659. Svenskerne forsvarede indædt Nyborg, men måtte give op. Der var sejret over en underlegen svensk styrke, som blev spredt og nedsablet. Deres generaler, Stenbock og Sulzbach flygtede i åben båd over Storebælt til Korsør, hvor kong Carl X Gustav selv modtog dem med ordene: "Har fanden taget fårene, kunne han gerne have taget bukene med"!

Jylland og Fyn var befriede, men med store ødelæggelser.

Svenskerne var stadig tæt på København og havde forlægninger mange steder på Sjælland. Carlstad var svenskernes "hovedstad" i Danmark. Her havde Carl X Gustav sit kvarter med udsigt ind over det København, der aldrig blev svensk. Herfra organiseredes den mest omfattende tvangsudskrivning og udplyndring, Danmark har været udsat for i nyere tid.

Gøngerne overrasker svensk rytteri. Tegning af Poul Steffensen.

Som guerillastyrke opererede kaptajn Svend Poulsen i Sydsjælland. Hans bedrifter har været grundlaget for Carit Etlars historiske romaner "Gøngenhøvdingen" og "Dronningens Vagtmester", der med de gøngebedrifter, Carit Etlar selv tildigtede, har været det mest læste og viste om de dramatiske år 1657-60. Også i Nordsjælland var partisaner under Rostgaard og Tuxen. Det var efter sigende dem, der fik opsnappet datoen for svenskernes storangreb den 11. februar og videre sendt meddelelsen ind til København.

Andre steder lykkedes det danskerne at modstå og bekæmpe den svenske besættelsesmagt, bl.a. voldte det svenskerne store anstrengelser at indtage Langeland. Grev, landsdommer Vincents Steensen fra Steensgård, forestod øens forsvar. I februar 1659 landsatte svenskerne, anført af feltmarskal Wrangel, en stor styrke og nedkæmpede en dristig styrke våbenførende langelandske bønder. Steensen selv faldt. Øen blev gennemplyndret.

Grev Steensen var en undtagelse: Mange danske adelige var langt fra aktive i landets forsvar. De blev senere kaldt "haremænd".

Fra 1660 har vi flere beretninger om, hvorledes der udviklede sig handel mellem de to bysamfund: Carlstad og København, og hvorledes man besøgte og beskænkede hinanden.

Svensk besøg i et københavnsk værtshus i foråret 1660! Tegning af tyskeren Wolfgang Heimbach.

Ved årsskiftet 1659/60 var kun Sjælland, Lolland-Falster og en del af Norge besat af Carl X Gustavs tropper. I begyndelsen af 1660 opgav svenskerne kampen i Norge og trak sig tilbage til Sverige. Svenskernes offensiver var standset - deres militære overlegenhed var brudt.

11. Fredsforhandlinger

Den 13. februar 1660 døde kong Carl i Göteborg efter kort tids sygdom. Han blev 37 år gammel. Der er aldrig oplyst noget om, hvad han døde af.

Carl X Gustav på sit dødsleje kun 37 år gammel. Ældre svensk tegning.

Hans søn og efterfølger på den svenske trone, Carl d. 11., var kun 4 år gammel. Sveriges krigstrætte generaler og formynderne for tronarvingen øjnedede en chance for at bringe de opslidende krigsøventyr til afslutning.

Der indledtes fredsforhandlinger i et telt opstillet på Rådmandsmarken, midtvejs mellem København og Carlstad, den 27. marts 1660.

Fredslejren bestod i 2-3 måneder 1660. Den lå ved det nuværende godsbanerør mellem Nørrebrogade og Tagensvej. Plance fra Pufendorfs værk fra 1690.

Efter seje forhandlinger blev freden indgået den 27. maj 1660.

Fredsbetingelserne blev dikteret af stormagterne: Frankrig, Holland og England, der alle var interesseret i, at Sverige ikke fik herredømmet på begge sider af Øresund: Øresund skulle være et frit farvand for handelsskibe. Ej heller Danmark måtte råde over Øresunds bredder. For Danmark blev resultatet derfor et endeligt farvel til landsdelene Skåne, Halland og Blekinge. Men Bornholm, hvor indbyggerne havde overrumplet den svenske besættelsesmagt og befriet sig selv, forblev dansk. Også Tronhjems len i Norge kom tilbage til Danmark.

Københavns borgere besøger Carlstad i begyndelsen af juni 1660 for at handle med de bortdragne svenskere. Skitser af Eduard Wagner.

Svenskerne forlod Carlstad. Landsbyen Brønshøj og de øvrige ødelagte landsbyer omkring København blev overladt til Brønshøj-bønderne i juli 1660. Inden de fik rådighed over deres jord og ejendele, måtte de imidlertid være vidne til, at der blev holdt auktion over alt det gods, svenskerne ikke bragte med tilbage. I en Københavnsk borgers dagbog nævnes herom:

"Imidlertid de 4 Dage stod på, de skulde gjøre Leiren ryddelig, var Borgerskabet udi Leiren og kjøbte Kvæg, Heste, Oxen, Stude, Faar, Lam, Høns, Gæs, hvad som de havde fra Bønderne udi deres Skatter, og for hvis Bønderne kunde været til dennem skyldige... Den 5. Juni blev den svenske Leir opbrødt, saa hver Bonde og alle de, der bor i Sjælland, maatte bekomme deres eget igjen, som de havde taget at bygge deres Leir op med, det være sig deres Huse og Gaarde, som var nederbrødt, baade Bænke, Jærn-Kakkelovne, Sengesteder, Sengeklæder, Ulden og Linned, Puder, Lagen, Skilderi med alt andet. Haver velbaarne Oberst Breda og velbaarne Jørgen Redtz bekommet H. Maiestæts Befaling paa, hvis Bønderne kan bevise dennem tilhører, blev dennem strax leveret..."

Med andre ord: Først tog svenskerne alt det mest værdifulde med hjem, dernæst holdt de auktion for Københavns borgerskab over efterladte og frarøvede effekter - og alt det, som herefter var tilbage, blev tilbageleveret til rette ejere, forudsat de kunne bevise, det tidligere havde tilhørt dem!

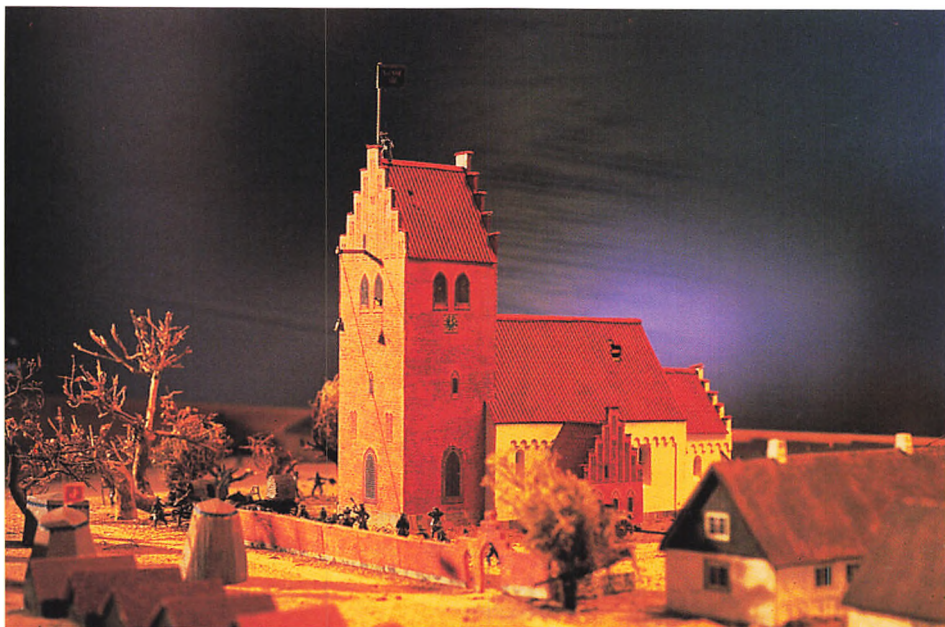
I adskillige år herefter var området uden for København præget af dyb armod.

Brønshøj Kirke med præstegården var omgivet af soldaterbarakker og telte. Således var omgivelserne, da Københavns borgere blev inviteret til "ophørsauktion" i juli 1660. Kanonerne blev sikkert bragt med hjem til Sverige, men talrige kanonkugler dukker stadig frem under havegravning i Brønshøj. Udsnit af panoramaet i Brønshøj Museums Kulturby'96-udstilling.

Brønshøj landsby var ødelagt, da de fordrevne beboere vendte tilbage.

Såvel kirke- som tingbøgerne fra årene 1656-59 er gået tabt. I kirkebogen fra 1660 er der den 16. december 1660 registreret, at en ryttersoldat fra belejringshæren ved navn Jens, blev far til en uægtefødt dreng, der blev kaldt Jens som sin far. Moderen var Kirsten N.(?) I Tingbogen fra 1660 findes flere oplysninger:

Brønshøj Kirke og præstegård kort efter freden. Her blev den svenske ryttersoldats dreng, Jens, døbt. Han blev måske forfader til adskillige senere brønshøjere! (Panorama på Brønshøj Museum).

“Brønshøj Sogn og Bye: Anders Jensen findes paa steden och haffuer intet Saaed i hele Gaarden, Arent Pedersen i lige maade ehre tilstede och haffuer Ingen Sæd, Huus eller Wærrelser, Jørgen Bundis gaard er Øde og Ingen folck på steden, Manden er død, Anders Børen I lige måde på steden och Ingen Sæd til Gaarden. Leyerne er plantet på derris gade plads och March, saa derris Huuse med alle er affbrudt och derthil Armod og Ruineret. Noget af Arent Berents Huuse ehr bestaaende.

Emendrop (Emdrup): disse fiire Gaarde paabyggeded af forrige Eyermand ehre gandske affbrudt och øde, Ingen Sæd derthill i dette Aar. Povel Tønnesen, Herids Foget (Herredsfoged), Thidemand Oelsen, Sognefogett och Morten Kock, disse trey gaarde ehre aff Fjenden gandske affbrutt och øde, ingen folch på steden eller saaed derthill dette Aar. Beklagis endnu at lide stor schade aff ryttere som borttage deris høe och føre dett I Sække på derris Heste til Kiøbenhafn.

Husum: Christian Worm haffuer saaed hele i sin gaard thou Pund Biug (Byg) Sæd som er gandske Ringe på vækst och 4 L.? Haffre Sæd, Gaarden er meget brøstfældig, kand dog Regnes ved magt. Mette Sl. (Salig) Aage Jørgensens gaard er i lige maade meget ruineret og slet Ingen Sæd thillsaaed dette Aar. Niels Søfrensens Gaard een Tønde Biug, Peder Mogensen saaed 4 Skiepper Biug, Gaarden ehr me-

get ruineret, Peder Rasmussen haffuer Ingen Sæd saaed. Gaarden meget ruineret och en deel affbrutt. Hans Jørgensen Isaaet 4 Skiepper Biug, gaarden ved magt. Christen Jespersens gaard ehr ilde aff fiender medhandlet och forderffuet. Ingen Sæd derthill i Aar. Store Peder Jyde, hans gaard findes iche mere Huus paa end Stuelængen, dee andre aff fienden affbrutt, Michel Andersens gaard er i lige maa-de Ruinerit och forderffuet, Jens Jensens dee thou lenger er affbrott och Indted saaed uden en Thønde Biug.”

Svenskerne forlod Danmark, og vores eksistens som selvstændig nation var sikret.

12. Privilegier, armod og genopbygning

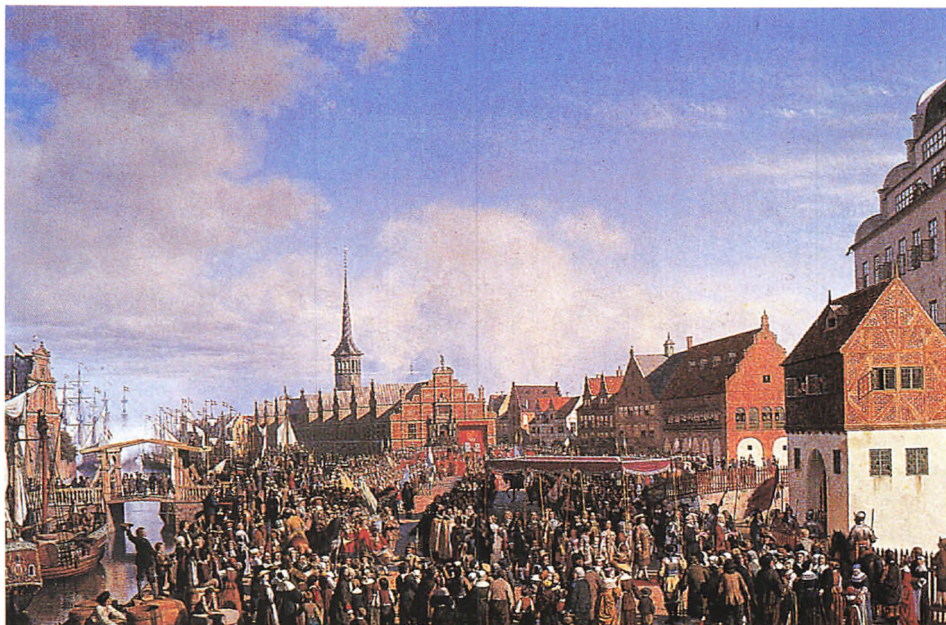
For København betød fredsslutningen, at byen fik særlige privilegier. Det var kongens tak for borgernes indsats under de to års belejring og kampen den 11. februar 1659.

Kort efter den 11. februar 1659 begyndte borgerskabet at fremkomme med forslag om særlige privilegier i form af selvbestemmelse. Forfatningsmæssigt fik København allerede i marts 1659 et styre med valg af “de 32 mænd”, - en valgt forsamling, der senere udviklede sig til Københavns Borgerrepræsentation.

I 1659 og 1660 bestod denne forsamlings virke i at sørge for at fremskaffe forsyninger til byen, at fordele dem, at fastsætte maksimalpriser og den militære indkvartering, fødevarer m.m.

Efter fredsslutningen blev der uenighed mellem kongen og de 32 mænd med borgmester Hans Nansen i spidsen om privilegiernes omfang og fortolkning. Grundlaget var imidlertid lagt for en særlig styrelsesordning for København - med magistratstyre og uden en besværende amtslig overbygning. 338 år senere - i 1998 forsvinder det Københavnske magistratstyre - og dermed et af de sidste vidnesbyrd om takken til københavnerne for, at Danmark ikke blev en svensk provins i 1659!

Danmarks adel - “haremændene” - havde ikke gjort sig særlig fordelagtigt bemærket i skæbneårene 1657-60. Deres indflydelse blev svækket, da kong Frederik den III i oktober 1660 indførte den enevældige styreform i Danmark, og adelens indflydelse på rigets styrelse indskrænkedes betydeligt.

Arvehyldningen i oktober 1660.

Bønderne i landsbyerne uden for København mærkede næppe meget til de nye forhold. Området var udplyndret, bygninger ødelagt, agre befængt med misvækst, og mange borgere fordrevet eller døde af de smitsomme sygdomme, der var fulgt med krigen.

Voldene omkring Carlstad bestod en del år endnu, f.eks. er der fra 1682 en tingbogsoptegnelse om, at en vogn fra København væltede i februar. Kusken kom under vognen og blev dræbt. Tingbogsnotatet nævner, at han blev fundet på Brønshøj Mark ved gærdet "inde i lejren".

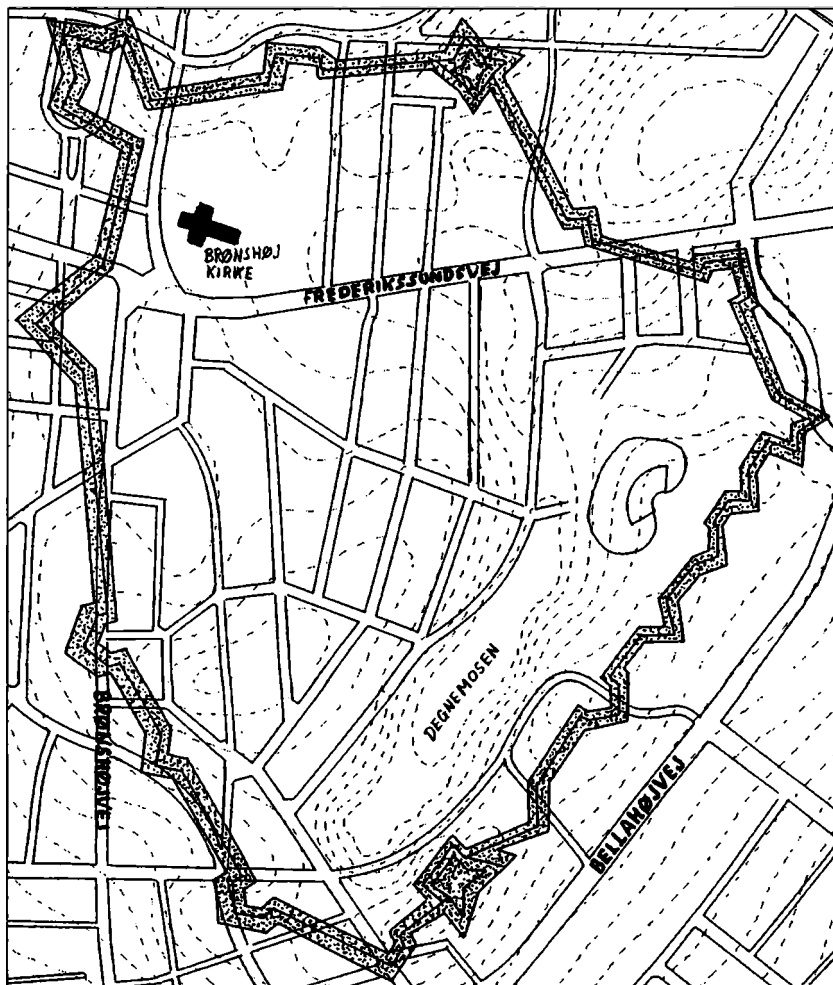
Omkring 1750 har sognets præst nævnt, at der var rester af en mod København opkastet skanse, hvor han fandt en kanonkugle.

Adskillige brugsgenstande fra Carlstad, f.eks. potteskår, kridtpibestumper, benknapper, stentøj og teglsten, ligger der sikkert meget af nede under Brønshøjs havemuld. Men den slags lader sig ikke tidsfæstne. Kun metalting, der direkte vidner om militært brug, er det, vi idag har bevaret som spor af Carlstad. Under Brønshøjs udbygning i 1920'erne blev der fundet en del, f.eks. to stormhjelme, da Brønshøj Skole opførtes i 1923, sporer, en kanonkugle og et stikvåben ved Bellahøj Skole, en sabel, en hovkniv og to stormhjelme på Arnesvej. En stor del blev fundet af legende børn, da Bellahøj-husene blev bygget i begyndelsen af

1950'erne. Al den udgravne jord fra dette byggeri ligger under Amfiteatret i Bella-højparken. Her skjuler sig formentlig også en mængde "svensketidseffekter".

Kanonkugler er der fundet adskillige af. Ved Carlstadudstillingen i 1995-97 blev flere indleveret til museet. I 1987 fandt jeg selv én i opgravet jord hjemme på Holcks Plads.

Idag er alle synlige spor af Carlstad forlængst væk, men denne bys omkreds kan med nogen sikkerhed fastlægges. På kortet nedenfor er voldforløbet fra 1660 indtegnede på et nutidigt kort. Grundlaget for indtegningen er områdets højdekurver, Degnemosen og kirkens placering.

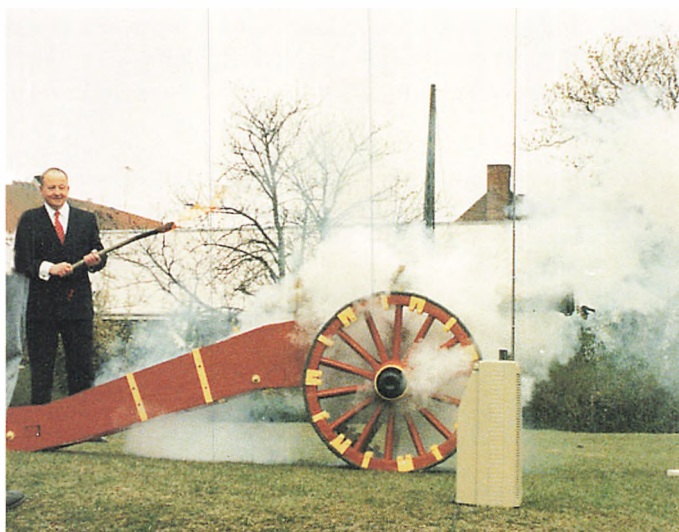
Forslag om

Et historiecenter på Brønshøj Torv

337 år er gået siden "fjendebyen" Carlstad lå truende på højdedragene nordvest for København.

I alle de år har der været kendskab til den forsvundne bys eksistens, men på intet tidspunkt har der været gjort forsøg på at få rejst et mindesmærke herom. Kun nogle få - ofte misvisende - vejnavne er det blevet til på de arealer, hvor der udfoldede sig et 1600-tals byliv.

Et mindesmærke om Carlstad blev skabt i 1996/97. En stor stensætning med Carlstads karakteristiske voldforløb slynger sig nu gennem græsplænen i parkanlægget ved Brønshøj Torv. Det blev i april 1997 indviet som officielt mindesmærke af Sveriges ambassadør, Håkan Berggren.

Sveriges ambassadør affyrer "Svenskekrigenes sidste kanonskud". Nu skal der samarbejdes om vor fælles fortid bl.a. i det påtænkte nye historiecenter.

Københavns Kulturbyår - 1996 - satte en hel del Carlstad-aktiviteter igang: - 1) en videofilm med handling om børns oplevelser i Carlstad, 2) en historisk videofilm om perioden 1657-60, 3) en permanent og en særudstilling på museet, 4) en meget omfattende musical, der opførtes i parken ved Brønshøj Torv i juni 1996.

Den store interesse for begivenhederne omkring København 1658-60 førte det næste forslag med sig: En mere omfattende, permanent udstilling i selvstændige lokaler.

En konkret plan herom er vokset frem som en naturlig konsekvens af Kulturby'96-aktiviteterne: Nede i sikringsrummene fra 1944/45 i parkanlægget tæt ved museet, kan der skabes faciliteter til en udstilling om, hvad der hændte i og omkring København i de dramatiske år 1657-60, samt formidles viden om levevilkårene for alle de mennesker, der uden varsel blev involverede i voldsomme begivenheder, de ikke havde den mindste indflydelse på.

Netop det, at dette kan vises i underjordiske rum, vil give de besøgende en fornemmelse af at være "tilbage i historien", når de bevæger sig rundt mellem figur-opstillinger, dioramaer og modeller.

På de foreløbige skitser nedenfor og på næste side vises, hvorledes et sådant historiecenter kan etableres bygningsmæssigt.

De tre sikringsrum kan efter en kortere udtørings- og renoveringsperiode anvendes direkte. Projektets mest omfattende del bliver bygning af et indgangsparti ud til Brønshøj Torv. Her kan være både udstilling, servicefaciliteter og museumsbutik.

Lokalt og fra Københavns Kommune er der vist stor interesse for dette udstillingsprojekt, som omfatter samarbejde med andre museer og ikke mindst svenske institutioner.

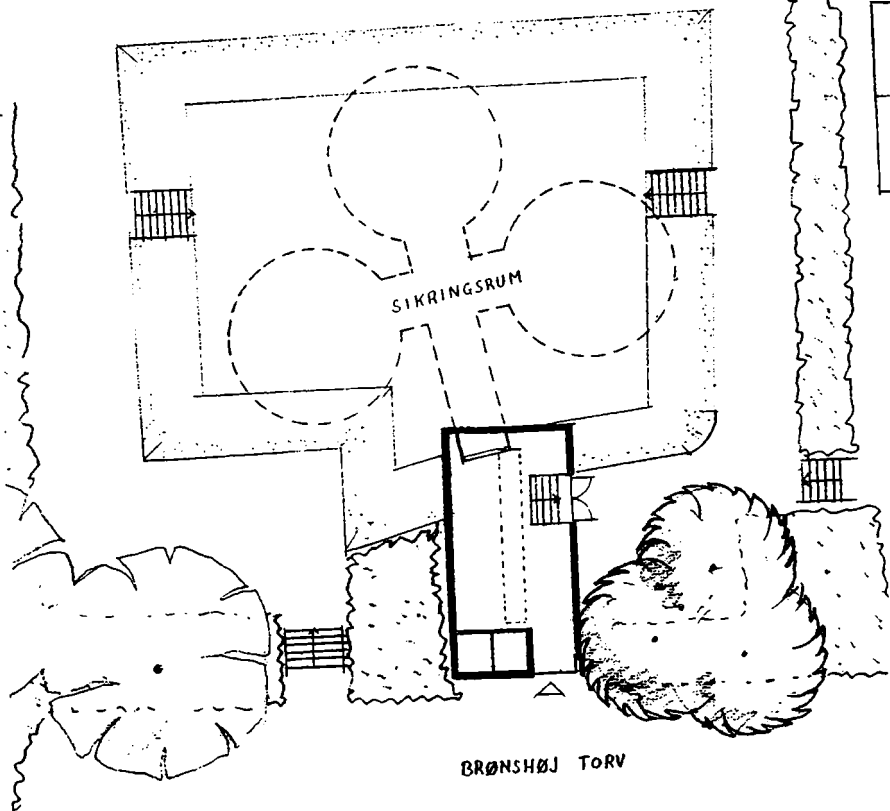
Forhåbentlig kan planerne realiseres indenfor en kortere årrække og skabe turist- og besøgs-mæssig aktivitet på Brønshøj Torv.

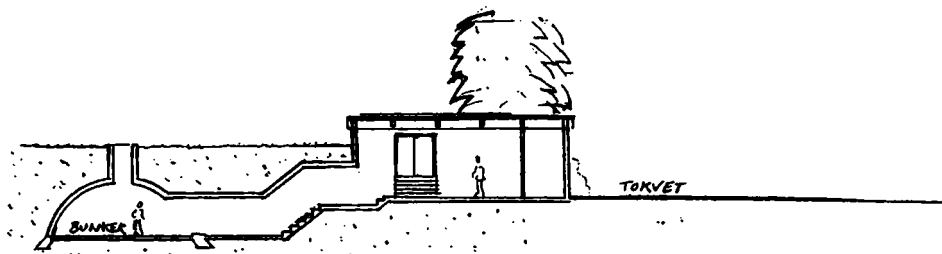
OPSTAL 1:200 SET FRA TORVET

KRABBESHOLMSVEJ

BRØNSHØJ
MUSEUM

BRØNSHØJ TORV

SNIT 1:200 , DER VISEK NEDGANGEN TIL BUNKEREN

TIDSTAVLE 1657-60

Første Carl Gustav Krig.

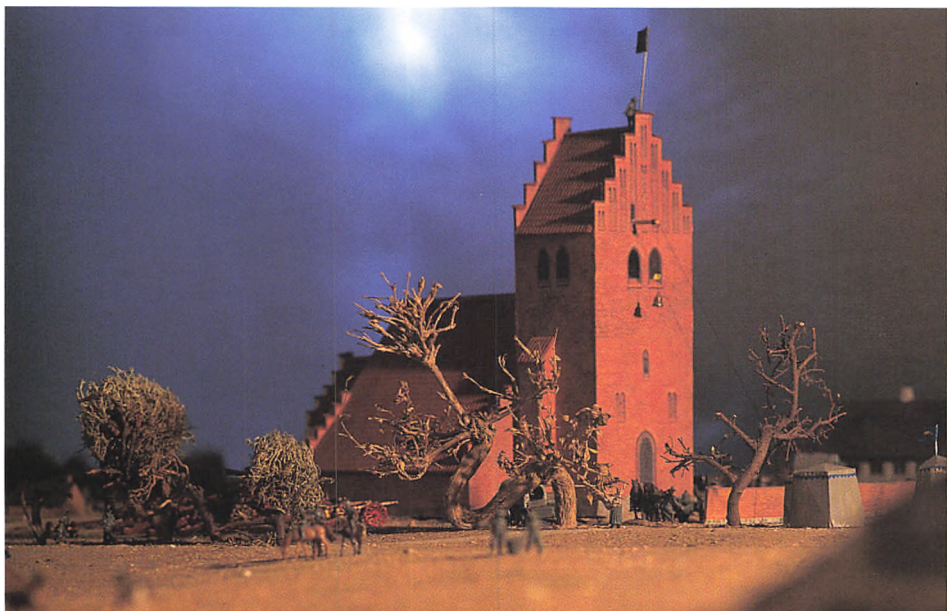
- 1. juni 1657: Krigserklæring fra Danmark.
- 13. juni 1657: Svenskerne begynder marchen fra Polen over Nordtyskland til Danmark.
- 7. aug. 1657: Kampe i Holsten.
- 20. aug. 1657: Første svenske tropper foran Fredericia.
- 24. okt. 1657: Fredericia indtages.
- 30. jan. 1658: Overgangen over Lillebælt.
- 6.-7. febr. 1658: Overgangen over Storebælt mellem Langeland og Lolland.
- 11. febr. 1658: Svenskerne samlet ved Vordingborg.
- 13. febr. 1658: Carl X Gustav i Køge.
- 18. febr. 1658: Fredsslutning i Høje Tåstrup.
- 26. febr. 1658: Ratifikation af fredsftalen i Roskilde "Roskildefreden".
- 3. marts 1658: Frederik d.III's gæstebud på Frederiksborg Slot - Fredstaflet.

Anden Carl Gustav Krig.

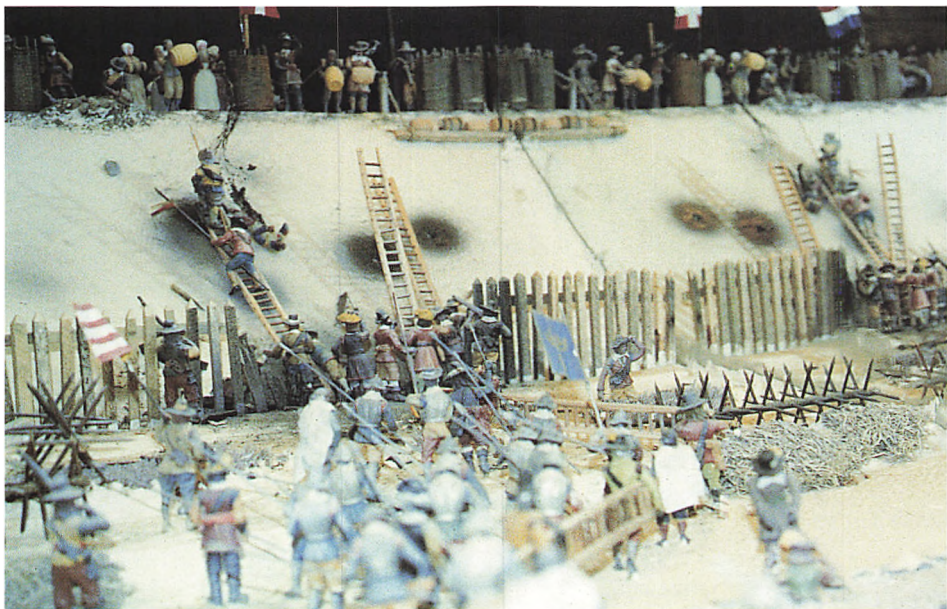
- 5. aug. 1658: Carl X Gustav samler og indskiber sine angrebsstyrker ved Kiel.
- 6. aug. 1658: Dahlberg begiver sig med sine spiontegninger om Københavns befæstning til Korsør.
- 7. aug. 1658: Svensk landgang i Korsør.
- 8. aug. 1658: København underrettes om landgangen.
- 10. aug. 1658: Angrebsstyrken passerer Roskilde.
- 11. aug. 1658: Opmarch på Valby bakke udenfor København.
- 11.-12. aug. 1658: Svenskerne besætter de forladte fæstningsværker udenfor Vesterport.

- 13. aug. 1658: Udfald fra København gennem Vesterport.
- 16. aug. 1658: Indledes belejringen af Kronborg.
- 17.-18. aug. 1658: Svenskerne beskyder København med gloende kugler.
- 23. aug. 1658: To udfald gennem Vesterport. "Generaludfaldet".
- 24. aug. 1658: Danske kanonbåde ødelægger en svensk fregat og et større antal forsyningskibe ved Kalvebod Strand.
- 25. aug. 1658: Hollandsk beslutning om at sende en hjælpeflåde til Danmark.
- 30. aug. 1658: Udfald fra Nørreport over søerne til Ravnsborg.
- 3. sept. 1658: Udfald fra Vesterport. De svenske forskansninger ødelægges påny.
- 6. sept. 1658: Svenskerne erobrer Kronborg og bringer artilleriet dér til forskansningerne udenfor København.
- 22. sept. 1658: 30.000 polske og brandenburgske soldater kommer Danmark til hjælp.
- 30. sept. 1658: Udfald gennem Nørreport.
- omkr. 1. okt. 1658: København bombarderes og svarer igen.
- 1. okt. 1658: Udfald gennem Østerport.
- 4. okt. 1658: Udfald gennem Vesterport.
- 8. okt. 1658: Svensk landgang på Amager.
- 10. okt. 1658: Svenskerne afbrænder og forlader atter Amager.
- 29. okt. 1658: Søslag mellem den hollandske hjælpeflåde og en større svensk flådeeskadre ved Hven. Hollænderne sejrer..
- 29. okt. 1658: Svenskerne begynder opbygningen af lejr fæstningen "Carlstad" på højdedragene ved Utterslev og Brønshøj ca. 6 km. fra Københavns volde.
- 8. dec. 1658: Bornholmerne indleder i Rønne opstanden mod den svenske besættelsesmagt.
- 14. dec. 1658: De polske hjælpetropper indtager Kolding og slottet Koldinghus, der havde været besat af svenskerne.

18. jan. 1659: Mislykket svensk overrumplingsangreb over isen ved Kalvebod Strand.
- 8.-10. febr. 1659: Omkr. 10.000 svenske soldater begiver sig fra Carlstad-lejren til opstilling bag Valby bakke.
11. febr. 1659: Omkr. kl. 01 indledes stormen på København. Kl. 04 for-gæves stormløb mod Østervold ved Nyboder. Omkr. kl. 07 opgav svenskerne angrebet og trak sig/flygtede tilbage til Carlstad.
- febr. 1659: Svenskerne gør landgang på og erobrer Langeland.
31. maj 1659: Første dansk/hollandske forsøg på generobring af Fyn.
31. okt. 1659: Dansk landgang ved Kerteminde.
- 14.-15. nov. 1659: Slaget ved Nyborg. Fyn befries.
- jan. 1660: Svenskere rykker med en stor hærstyrke ind i Norge.
6. febr. 1660: Norsk hærstyrke besejrer svenskerne ved Borge.
13. febr. 1660: Carl X Gustav dør under ophold i Göteborg.
- marts 1660: Fredsforhandlingerne indledes i telt på Rådmandsmarken midt mellem København og Carlstad.
26. maj 1660: Fredsslutning. Danmark må afstå landsdelene øst for Øresund, undtagen Bornholm.
27. maj 1660: Svenskerne indleder nedbrydningen af Carlstad-lejren.
- maj-juni 1660: "Ophørsauktion" i Carlstad.
- juli 1660: De sidste svenske tropper forlader Danmark.
8. sept. 1660: Deputerede fra de danske stænder - adel, gejstlighed og borgerstand - samles i riddersalen på Københavns Slot.
8. okt. 1660: Arvekongedømmet indføres med de gejstlige og borgerstandens stænders vedtagelse.
18. okt. 1660: Arvehyldning på Slotspladsen i København. Den enevældige styreform er indført i Danmark.

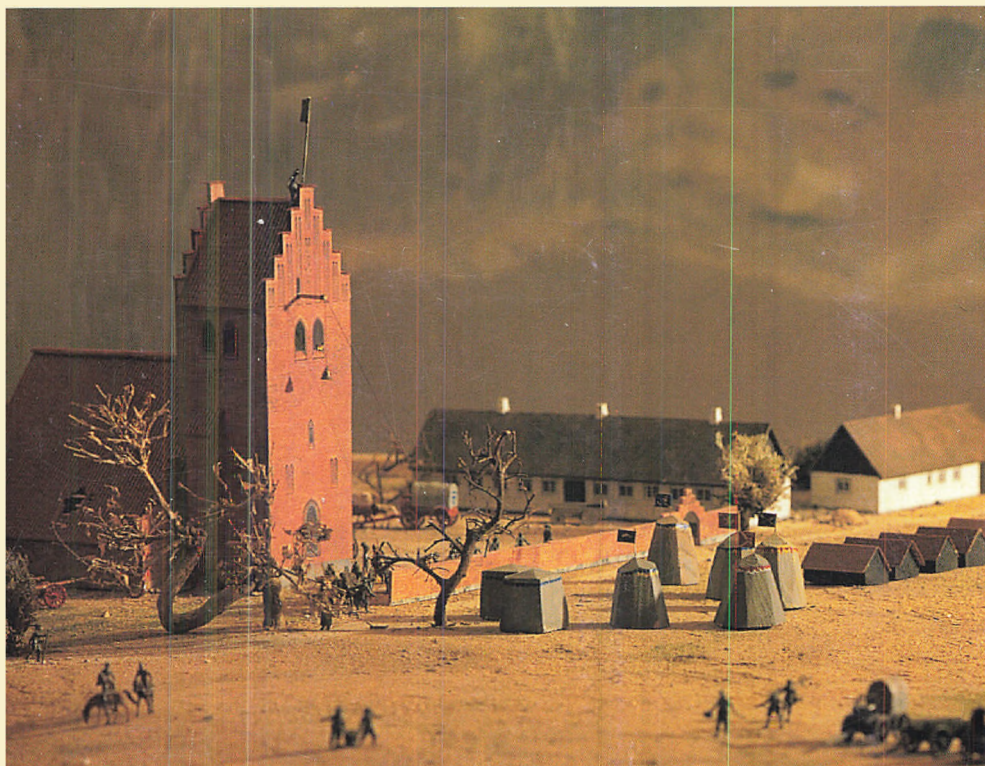
Brønshøj Kirke i Carlstad den dag, hvor svenskerne hejste kirkeklokken ned til en uvis skæbne som metal til kanonfremstilling. (Model på Brønshøj Museum).

Stormløbet mod Københavns volde natten mellem den 10. og 11. februar 1659. (Diorama på Brønshøj Museum).

LITERATURLISTE OM PERIODEN 1657-60

- Finn Askgaard
og Gunnar Olsen En kamp for livet.
Svenskekrigene 1657-60.
Schultz Forlag 1958.
- Aage Fasmer Blomberg Fyns vilkår under svenskekrigene 1657-60.
Odense Universitet 1973.
- Carl Bruun Kjøbenhavn, Anden del.
P. G. Philipsens Forlag 1890.
- Svend Ellehøj Danmarks Historie, Bind 7.
Politikens Forlag 1964.
- Karl-Erik Frandsen København under svenskekrigene 1657-60,
artikel i Kongen og Folkets København -
gennem 800 år.
Forlaget Skipperhoved 1996.
- Historiske Meddelelser om
København Et vendepunkt i Københavns Historie.
Særtryk af 4 afhandlinger 1959.
- Knud J. V. Jespersen Danmarks Historie, bind 3.
Gyldendals Forlag 1989.
- Bente Kjølbye Københavnske katastrofer,
Københavns belejring 1658-60, side 14-26.
Herluf Stokholms Forlag 1981.
- Mogens Lebech København og københavnere i 800 år.
Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busch 1967.
- Lars Lindeberg Arvefjenden.
Lademanns Forlag.
- Herman Lindqvist Historien og Sverige - När Sverige blev stormagt.
Norstedts Förlag 1994.
- Samuel von Pufendorf Konung Carl X Gustafs Bragder 1690.
Wahlström & Widstrand, Stockholm 1912.
- R. P. Rasmussen Karl Gustavs Lejr i Brønshøj 1658-60.
Udg. af Brønshøj Avis 1924.
- Sven Rosborn Svenskekrigen i Danmark 1657-60.
artikel i "Spelet om Skåne".
Malmø Museer 1993.
- S. A. Sørensen Kjøbenhavns Belejring og Fyns Gjenerobring.
Det Nordiske Forlag 1896.

TO BYER I TO ÅR

1658-60

En billedfortælling om de år

- hvor Danmark var tæt på at blive en svensk provins
- hvor “fjendebyen” Carlstad lå kun seks kilometer udenfor København
- hvor hele Danmark blev mærket af krig, udplyndring og smitsomme sygdomme
- hvor kun København var ubesat og holdt stand mod svensk stormløb og to års belejring.